

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΙΝΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ἡ σχέσις τῆς Ἑλληνίδος πρὸς τὸν σύζυγον καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας της, ἢ ἐν γένει κοινωνικὴ θέσις της ὡς ἀγάμου ἢ ἐγγάμου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἐναργῶς ἀντικατοπτρίζεται, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, εἰς τὰ σχετικὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ μας. Ταῦτα ἀψευδέστερον ἄλλων μαρτυριῶν μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῶν θεμάτων τούτων τοῦ λαϊκοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἐκ τῆς συγκριτικῆς δ' ἐξετάσεως τῶν σημερινῶν πρὸς τὰ παλαιότερον ἰσχύοντα ὁ λαογράφος ἐρευνητῆς θὰ δυνηθῆ νὰ σχηματίσῃ πληρεστέραν πῶς καὶ σαφεστέραν τοπικῶς καὶ χρονικῶς εἰκόνα τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος τούτου ζητήματος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ μας. Εἶτα πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς μελέτης του οὗτος δύναται νὰ προβῆ εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐρμηνείαν τῶν ἐν λόγῳ ἐθίμων καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν σχετικῶν πορισμάτων.

Εἶναι φυσικόν, καὶ ὁ κοινωνιολόγος, ὁ ὁποῖος πιθανῶς θεωρεῖ ὡς ἀποκλειστικὰ τῆς ἐπιστήμης του προβλήματα καὶ θέματα τὰ ὡς ἄνω ζητήματα, νὰ στηριχθῆ βασικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ λαογράφου.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα μας εἶναι προφανῶς εὐρύτατον, διότι δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς δοξασίας καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ, τὰς ὑπαγομένας εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς συνδεομένας μετὰ τὴν γέννησιν, τὸ λαϊκὸν ἔθιμον δίκαιον, τὸν γάμον καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην περιορίζομαι νὰ ἐξετάσω ὀλίγα ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἐθίμων καὶ δὴ τ' ἀφορῶντα πρῶτον μὲν εἰς τὰ περὶ θηλυγονίας, δεύτερον δ' εἰς τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς κόρης ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῆς νύμφης ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ.

Α'. ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΘΗΛΥΓΟΝΙΑΣ

Εἰς τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος μεγίστη εὐτυχία ἐθεωρεῖτο παλαιότερον τῆς ἐποχῆς τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ θεωρεῖται εἰσέτι ὑπὸ πολλῶν ἢ ἀπόκτησις ἄρρενος τέκνου, τὸ ὁποῖον συνεχίζει τρόπον τινὰ τὴν διαιώνισιν τοῦ πατρικοῦ γένους καὶ κρατεῖ ἄσβεστον τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας.

Ἐν Μάνη ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος «ὁ πατὴρ πυροβολεῖ πολλάκις ἐκ τοῦ παρθύρου καὶ ὅλοι οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς ἐκκενοῦσιν ὄπλα ἐκ τῶν οἰκιῶν των»¹. Ἡ χαρὰ αὕτη ἔχει καθαρῶς τοπικὰ ἱστορικὰ αἷτια. Ὅπως εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν Μάνην κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας ἐκάστη οἰκογένεια εἶχε νὰ παλαίση οὐ μόνον πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀντιπάλους οἰκογενείας. Ὅθεν ἡ ἀπόκτησις ἄρρενος ἠϋξανε τὰς δυνάμεις τῆς δι' ἄμυναν κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, δι' ἀντιμετώπισιν ἀντιπάλων οἰκογενειῶν καὶ δι' ἐκλογὴν καπετάνιου ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς.

Ὁ ἐκ Μάνης ἐρευνητὴς Π. Π. Καλονάρος γράφει σχετικῶς: «Μέσα σ' ἓνα περιβάλλον διαρκῶν πολέμων γιὰ νὰ ζήση κανεὶς δὲν ἀρκοῦσε μόνον νὰ ἔχη περιουσία. Ἐπρεπε νὰ ἔχη καὶ προσωπικὴ παλληκαριά, ἀλλὰ κυρίως νὰ εἶναι ἀπὸ μεγάλη γενιά, γιὰτὶ ὀλόκληρη ἡ γενιά πιανότανε στὶς ἐχθρες. Ἡ γενιά ἦταν τόσο μεγάλη ὅσο πιὸ πολλὰ ντουφεκία εἶχε. Ἐλογάριαζαν δηλαδὴ τοὺς σερνικοὺς. Γιὰ νὰ εἶναι λοιπὸν κανεὶς ὑπολογίσιμος καὶ στοὺς ἐχθροὺς καὶ στοὺς φίλους ἀκόμη, ἔπρεπε νὰ ἔχη πατέρα καὶ μπαρμπάδες καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἔχη κάμει σερνικὰ παιδιὰ δικὰ του, γιὰ τὴ γενιά. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γέννησις σερνικοῦ παιδιοῦ ἦταν ἀνέκαθεν στὴν Μάνη ἀληθινὸ πανηγύρι. Αὐτὸ ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ στοῦ πικρόχολου Νηφάκου τὸ ποίημα, μιά παληὰ σατυρικὴ περιγραφὴ τῆς Μάνης:

*Γιὰ τὰ παιδιὰ τὰ σερνικά, ὁπότεν γεννηθοῦσι,
χυλόπητες μοιράζουσι γιὰ νὰ τὰ εὐχηθοῦσι.
Στὴν πόρτα ὅλοι τρέχουσι καὶ ντουφεκιᾶς βαροῦσι
καὶ ὅλοι τοὺς φωνάζουσι: Καλῶς ἦρθε, νὰ ζήση,
καλὸς νὰ γίνῃ στ' ἄρματα καὶ τοὺς ὀχτροὺς νὰ σβήσῃ»².*

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς Π. Καλονάρος προσθέτει: «Παλαιότερα... κάθε κορίτσι ἀπὸ 16 ἕως 22 τὸ πολὺ χρόνων ἔπρεπε νὰ παντρευτῆ καὶ δὲν ἔμεναν στὸ ράφι πορὰ ἐλάχιστες. Ὁ προορισμὸς τοῦ Μανιάτη ἦταν κι αὐτοῦ νὰ παντρευτῆ τὸ γρηγορώτερο, νὰ κάμῃ πολλοὺς σερνικοὺς γιὰ τὴ γενιά... Προεῖχεν... ἡ ἀπόκτησις σερνικῶν κι αὐτὰ ἦσαν ἡ πιὸ μεγάλη περιουσία. Ἐτσι ἡ ζήτησις κοριτσιῶν ἦταν ἐξ ἴσου μεγάλη μὲ τὴν προσφορὰ νέων»³. Ἐν γένει ἐν Μάνη «ὁ σερνικὸς εἶναι τὸ ἄλφα

1. Dino et Nicolo Stephanopoli, Voyage en Grèce..., τόμ. I, 1800, σ. 293, κεφ. XXXII. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 210. Σημειωτέον ὅμως ὅτι «οἱ πυροβολισμοὶ ἀρχικῶς ἐρρίπτοντο πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων, βραδύτερον δέ, λησμονηθείσης τῆς ἀρχικῆς αἰτίας, ἐρρίπτοντο εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς».

Φ. Ἰ. Κοκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 14, σμ. 7.

2. Π. Π. Καλονάρου, Ἠθογραφικὰ Μάνης, 1934, σ. 29 - 30.

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 33 - 34.

και τὸ ὠμέγα τῆς γενιᾶς, ἡ ἐλπίδα, ὁ θησαυρὸς τοῦ σπιτιοῦ, ὁ ἀφέντης τοῦ σπιτιοῦ, και ὁ ἰδιοκτήτης τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας»¹. Εἰς τὴν περίπτωσιν θανάτου τοῦ συζύγου, ἂν ἡ χήρα «ἦταν γκαστριωμένη, ἐπερίμενε μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ κάμῃ σερνικό. Κι ἂν εἶχε ἢ ἔκανε σερνικό, ἔμενε πιά ἐκεῖ (δηλαδὴ εἰς τὸ σπίτι τοῦ συζύγου), ἂν ὄχι, τότε ἔφευγε εἰς τοὺς ἀλλοιοῦνε της, δηλαδὴ εἰς τὸν πατέρα της»². 'Η ἀπόκτησις ἄρρενος ἄλλως τε «παρεῖχεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀσυγκρίτως ὀλιγωτέρας φροντίδας, λόγῳ τῶν κοινωνικῶν ἐθίμων. 'Απὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας τὸ ἄρρεν δὲν ἐνοχλεῖ πλέον εἰς τίποτε τὴν οἰκογένειαν. Τοῦναντίον τῆς εἶναι χρήσιμον. "Αν δὲν ἔχη περιουσίαν, ξενοδουλεῖ. 'Αντιθέτως, τὸ κορίτσι ἔχει ἀνάγκη διαρκοῦς ἐπιβλέψεως διὰ νὰ μὴ παρπατήσῃ και μεγάλην οἰκονομικὴν θυσίαν, διὰ νὰ εὔρεθῇ γαμβρὸς και μὴ μείνη γεροντοκόρη, πρᾶγμα ἐπίσης ταπεινωτικὸν δι' οἰκογένειαν Μανιατῶν»³.

Παρά ταῦτα ἡ γέννησις θήλεος ἐν Μάνῃ δὲν εἶναι ἀφορμὴ λύπης. 'Απεναντίας ἔχομεν τὴν μανιάτικην παροιμίαν «στοῦ καλόμοιρου τὴν πόρτα/φηλυκὸ γεννιέται πρῶτα», μὲ τὴν παράκλησιν ὅμως νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ ἡ «φηλυκοπαραγωγὴ» ἐπ' ἄπειρον. «Γιὰ τὸ κορίτσι λοιπόν, ἅμα γεννηθῆ, δὲν ρίχνουν βέβαια ντουφέκια οὔτε και καμμιὰ γιορτὴ γίνεται, ὑπάρχει ὅμως συνήθεια νὰ εὔχωνται και για τὰ κορίτσια και μάλιστα τὰ παιδάκια πηγαίνουν και λένε : Καλῶς ἦρθε ἡ νέα, νὰ ζήσῃ, νὰ σοῦρη κι ἄλλους σερνικοῦς»⁴.

Παλαιότερον, συμφώνως πρὸς δεισιδαίμονας ἀντιλήψεις τῆς ἀναλογικῆς μαγείας, ὅταν ἐγεννᾶτο ἄρρεν, ἐτίθετο εἰς κόσκινον, «για νὰ γεννηθοῦνε τόσα σερνικά, ὅσες εἶναι οἱ τροῦπες τοῦ κόσκινου». Τὸ θῆλυ, ἀντιθέτως, ἐτίθετο ἐντὸς σκάφης»⁵.

'Εν 'Αχαῖα και "Ηλιδι, κατὰ τὸν Χ. Κορύλλον, «ὅταν γεννηθῆ τὸ παιδί, τὸ ἀσημώνουν οἱ πάπποι, ἐὰν ἐπιζῶσι, ὡς και οἱ στενοὶ συγγενεῖς και τοῦ βάνουν στη φασιὰ του ἀργυρᾶ ἢ και χρυσᾶ νομίσματα, ἰδίως ἐὰν εἶναι σερνικό»⁶. Εἰς τὸ Μανιάκι, «ἅμα γεννηθῆ σερνικό παιδί, γελᾶνε και τὰ κεραμίδια γλέπεις, φτειάνουνε

1. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἄν., σ. 46.

2. "Ενθ' ἄν., σ. 46 - 47.

3. 'Αποστ. Δασκαλάκη, 'Η γυναῖκα εἰς τὴν Μάνην, Νέα 'Εστία, τόμ. 23, 1938, σ. 345 - 6.

4. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἄν., σ. 30.

5. Γ. Μανολάκου, Τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν και τὴν βάπτισιν ἐν Μάνῃ, Λαογραφία, τόμ. Ε', 1915/16, σ. 401. Βλ. και ΚΛ (=Κέντρον 'Ερεῦνης τῆς 'Ελλην. Λαογρ.), ἀρ. 334, σ. 37 (Κ. Νεστορίδου, 'Ο ἐν Μάνῃ ἰδιωτικὸς βίος, 1921).

6. ΚΛ, ἀρ. 2268, σ. 770 (συλλογὴ Χ. Κορύλλου, 'Αχαῖα - 'Ηλις, 1926;).

γλυκά, δίπλες, νά διπλώνουνε τὰ σερνικά¹ κι ἂν εἶναι κορίτσι, χαλβά· στὸ σερνικό τραγοῦδια, ντουφεκίες, στὸ κορίτσι μουσικλώνουν· χωρὶς τὸ κορίτσι δὲ γεννιῶνται καὶ τὰ σερνικά, ἀλλὰ τί νὰ εἰπῆς...»². Ἐν Σπάρτῃ, «ἂν ἡ γυναῖκα γεννήσῃ ἀγόρι, τῆς στέλνουν δίπλες, γιὰ νὰ διπλώσουν τ' ἀγόρια, νὰ κάμῃ κι ἄλλα· ἄμα εἶναι κορίτσι, τῆς στέλνουν κουραμπιέδες»³. Ἐν Λέρῳ, «ἄμα μιὰ γυναῖκα γεννήσῃ τὸ πρῶτο της παιδί, ἂν εἶναι ἀγόρι, τὸ γεγονός τοῦ τοκετοῦ ἀναγγέλλεται στὴν πόλι διὰ τριῶν πυροβολισμῶν»⁴. Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας, «νά 'ναι πρωτᾶρα καὶ νὰ κάμῃ σερνικό ἢ λεχώνα, ρίχνουνε συμπάρα»⁵. Ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου, «ὅταν γεννηθῆ κανένα ἀγόρι κ' οἱ γονεῖς του ἔχουνε κι ἄλλο ἀγόρι, λένε πὼς μάκρυνε τὸ πόδι του· θὰ βρῆ βοήθεια δηλαδὴ τὸ μεγάλο ἀγόρι. —Μουρέ, μὰ ἔνησεν ἡ μάνα σου ; —Καλέ, ναί. —Κ' εἶντά 'καμε; —Ἐνα γοπελλάκι. —Χμ! ἔμάκρυνε λοιπὸ τὸ ποδάρι σου. Γιὰ τὰ κορίτσια λένε πὼς ἐκόντνε τὸ πόδι»⁶. Εἰς δὲ τὴν Αἰδηψόν, «ὅταν γεννηθῆ τὸ παιδί, ἂν εἶναι θηλυκό, συνηθίζου νὰ δένουν στὸ ἐξωτερικὸ μέρος τῆς θύρας μιὰ κλωστή κόκκινη. Αὐτὸ φανερῶνει ὅτι τὸ παιδί, ὡς θηλυκό, ἀπαιτεῖ φροντίδες διὰ τὴν προετοιμασίαν προικός»⁷. Εἰς τὰ Κατσανοχώρια τῆς Ἡπείρου, «ἄμα γεννηθῆ κοπέλλα, λέν : μαυρίζ'ν τὰ καταχτὰ (τὰ ξύλα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ σκεπὴ τῆς οἰκίας). Ἄν γεν'θῆ παιδί, φκειάν'ν τηγανῖτες. Τῆς μαυροκοπέλλας δὲν φκειάν'ν»⁸. Εἰς τὸ Βραχώρι τῆς Ἡπείρου, «ἄμα γεννήσῃ καμμιά κορίτσι, λυποῦνται πολὺ, γιὰτὶ τὸ κορίτσι εἶναι βασανισμένο. — Ὄφου, μωρὴ γιέ μου, λέγουν, πέσαν τὰ κεραμίδια καὶ μᾶς πλακώσανε, ἔκαμε τσούπρα ! Ἐνῶ, ἄμα κάμῃ ἀγόρι, θὰ βάλουν τὸ τηγάνι, θὰ κάμουν τηγανῖτες. Ὅλοι χαρές, γέλια, καὶ οἱ γονεῖοι καὶ τ' ἀδέρφια καὶ οἱ βάβες καὶ ὄλοι. —Καλὰ 'κανε καὶ πέθανε, μὴ σοῦ κακοφαίνεται, τὴν ἔβγαλες μὲ δυὸ πῆγες πανί. Τὸ λένε, ὅταν πεθάνῃ κάποιον κορίτσι μικρό»⁹. Καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ Ὀθωνος, γράφει ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης, «ἕνα μικρὸ ἔπεσε μιὰ μέρα στὴ μικρὴ στέρνα τοῦ κήπου τῆς βασίλισσας (σημερινὸς κήπος τοῦ Κλαυθμῶνος) καὶ πνίγηκε. Περαιστικὴ μιὰ γριὰ ρώτησε κ' ἔμαθε τὸ κακό. —Μὴν τὸ λυπᾶστε, παιδιὰ μου, καλὰ ἔκα-

1. Προφανῆς εἶναι ἐνταῦθα ἡ σχέσις τῶν «διπλῶν» πρὸς παναρχαίαν δοξασίαν τῆς ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας.

2. ΚΛ, ἀρ. 1566, σ. 17 (συλλ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, Μανιάκι, 1944).

3. ΚΛ, ἀρ. 1372, σ. 200 - 201 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, Σπάρτη, 1939).

4. Περιοδ. «Μπουκέτο», ἔτ. Γ', ἀρ. 91, Ἀθήναι 17 Ἰανουαρίου 1926, σ. 47α.

5. ΚΛ, ἀρ. 1481, σ. 7 (συλλ. Γεωργίας Ταρσοῦλη, Βασιλίτσι Πυλίας, 1940).

6. ΚΛ, ἀρ. 1524, σ. 191 - 192 (συλλ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀπειράνθος, 1929).

7. ΚΛ, ἀρ. 1560, σ. 49 (συλλ. Μ. Κοντοστάνου, Αἰδηψός, 1930).

8. ΚΛ, ἀρ. 2382, σ. 205 (Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Κατσανοχώρια τῆς Ἡπείρου, 1961).

9. ΚΛ, ἀρ. 1432, σ. 395 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου, 1940).

με και πνίγηκε, είπε»¹. 'Εν Λέσβω, «ὅταν ἡ μάνα γεννήσῃ κορίτσι, λένε : ἀπόμ'νε ἡ μάνα τζάβα, δηλαδή κρῖμα στὴν ἐγκυμοσύνη της»². 'Εν Λήμνῳ, «μόλις φύγουν ἀπὸ τὴ λεγοῦσα, τίς ρωτᾶνε οἱ γειτόνισσες : —Τί παιδιὰ κάματε ; —'Απ' τὰ καλὰ, ἂν εἶναι ἀγόρι. Κοριτσουδ', ἂν εἶναι κορίτσι»³. 'Εν τῇ αὐτῇ νήσῳ, «ἅμα ἰδοῦν καὶ κάμ' κορίτσ, ἂν εἶναι νὰ φᾶν' τὴ μαμμὴ. Σὰν νὰ κάμ' ἡ μαμμὴ τὸ παιδί...Τὰ κορίτσια τὰ καημένα εἶναι βαριά. 'Αμὰ καὶ χωρὶς τὰ κορίτσια δὲ ἰορεῖτε νὰ κάνετε...»⁴. Καὶ ἐν 'Αγία Ἄννα Εὐβοίας «τὰ κορίτσια δὲν τὰ θέλουν»⁵. 'Ενταῦθα λέγουν ὅτι «τ' ἀγόρι, ὄντες γεννηθῆ, εἶναι χαρούμενο ! τὸ κορίτσ' εἶναι βαρὺ»⁶. 'Εν 'Αλμαλὶ Μαλγάρων Θράκης, «πολλοὶ ἐμαστιγῶνον πολλὰκις τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, διότι ἐγένων θήλεα»⁷.

Πολλαχοῦ τῆς 'Ελλάδος χαρακτηρίζουν τὸ θῆλυ ὡς ἀδύνατο μέρος». Οὕτω π.χ. εἰς τὸ Νησί Μεσσηνίας λέγουν : «—Δὲν κοιτᾶς ποῦ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος κάνει οὐλο ἀδύνατα, δηλαδή θήλεα»⁸. Καὶ ἐν Τρικάλαις τῆς Κορινθίας συνηθίζεται ἡ ἔκφρασις «ἔχω μονάχα ἀδύνατο μέρος», δηλαδή κόρας⁹. 'Ομοίως ἐν 'Αραχόβῃ Παρνασσίδος ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι μειονεκτικὴ, μολονότι αὕτη εἶναι καὶ οἰκονομικὸς παράγων σπουδαῖος, διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐργάζεται εἰς τὸ σπίτι καὶ εἰς τὰ κτήματα, κερδίζει καὶ ἀρκετὰ χρήματα ὑφαίνουσα διαρκῶς. «Μόνες τους λένε ὅτι εἶναι τὸ ἀδύνατο μέρος, ἐνῶ πάλιν ἀφ' ἑτέρου περιποιοῦνται τοὺς ἄνδρας' π.χ. ἂν ἔχουν μόνο ἓνα κραββάτι στὸ σπίτι, θὰ κοιμηθοῦν σ' αὐτὸ τ' ἀρσενικά, οἱ δὲ κοπέλλες θὰ στρώσουν χάμω, γιατί αὐτὲς εἶναι σκληραγωγημένες καὶ γιὰ τιμὴ στὸν ἄντρα»¹⁰.

Εἰς ὀλιγώτερα μέρη τοῦ 'Ελληνισμοῦ εὐχαριστοῦνται, ὅταν τὸ πρῶτον τέκνον τῆς οικογενείας γεννηθῆ θῆλυ· καὶ τοῦτο ὁμῶς προφανῶς ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ μήτηρ ὑπολογίζει νὰ τὸ ἔχη βοηθὸν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ οἴκου. Οὕτω π.χ. ἐν 'Ανατολικῇ Θράκῃ, «ὅταν τῆς πρωτάρας τὸ παιδί γεννιοῦνταν κορίτσι, τὸ χαίρουνταν, γιατί ἡ μητέρα θὰ τὸ εἶχε βοηθὸς στὶς δουλειὰς τοῦ σπιτιοῦ καὶ στὸ μεγάλωμα τῶν

1. Γιάννη Βλαχογιάννη, "Ἐνας ἀγραφὸς γυναικεῖος νόμος καὶ ἡ «Φόνισσα» τοῦ Παπαδιαμάντη, Νέα Ἑστία, τόμ. 23, 1938, σ. 9, σημ. 1.

2. ΚΛ, ἀρ. 1446 Α', σ. 132 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Λέσβος [Πετρί], 1940).

3. ΚΛ, ἀρ. 1160 Α', σ. 149 (συλλ. Γ. 'Α. Μέγα, Βάρος Λήμνου, 1938).

4. ΚΛ, ἀρ. 1160 Δ', σ. 5, 8, 9 (συλλ. Γ. 'Α. Μέγα, Κάσπακας Λήμνου, 1938).

5. ΚΛ, ἀρ. 1479 Β', σ. 37 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, 'Αγία Ἄννα Εὐβοίας, 1942).

6. ΚΛ, ἀρ. 1479 Γ', σ. 46 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, 'Αγία Ἄννα Εὐβοίας, 1942).

7. Φ. 'Ι. Κοκουλέ, ἔνθ' ἄν., σ. 15.

8. ΚΛ, ἀρ. 1142, σ. 41 (συλλ. 'Ι. Θ. Κακριδῆ, Νησί Μεσσηνίας, 1925).

9. ΚΛ, ἀρ. 1098, σ. 155 (συλλ. 'Ι. Θ. Κακριδῆ, Κορινθία [Τρικάλα], 1924).

10. ΚΛ, ἀρ. 1153 Β', σ. 124 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, 'Αράχοβα, 1938).

άλλων παιδιῶν»¹. Εἰς ὑπολογισμὸν διὰ τὴν βοήθειαν ἀρσενικοῦ, τὴν φορὰν αὐτὴν εἰς τὸ κτηνοτροφικὸν ἔργον, ὀφείλεται καὶ ἡ ἀσεβῆς ἐκδήλωσις ποιμένος ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου, ὀνομαζομένου Κουντούρη, ὁ ὁποῖος, «ὅταν πρωτογέννησε ἡ γυναῖκα του κ' ἔκαμε κοριτσάκι, βγῆκε καὶ μούτζωσε τὸ Θεό, πῶς δὲν ἔκαμε ἀγόρι, γιὰ νὰ ἔχη γρήγορα βοήθεια στὴ μάντρα»².

Ἐν Μεσοχωρίῳ Πυλίας, «ὅταν γεννηθῆ κορίτσι, δὲν τὸ χολιάζουν. Λένε μόνο νὰ εἶναι σάικο, δηλαδὴ νὰ εἶναι γερό, νὰ μὴν τοῦ λείπη πόδι, χέρι»³. Εἰς δὲ τὰ Σβέρδια (νῦν Δάφνη) Λήμου λέγουν: «Ὁ γονεὺς πῶχ' κορίτσα καταστρέφεται. Τὸ ἕνα κορίτσι τὸ θέλουσε μέσ' στὸ σπιτ' πάντα, γιὰ ἀπομέν' μέσ' στὸ σπιτί, βοηθεῖ τὴ μητέρα, ἅμα μεγαλώσ'». «Ἄμα ἔρθουν δυὸ καὶ τρία, εἶναι δυσάρεστο»⁴. Ἐν Ἐρμιονίδι ἡ ἀπόκτησις θήλεος τέκνου, «ὅταν δὲν ἔχη ἡ οἰκοκυρά κόρας ἀλλὰ ὄλο ἀγόρια ἢ ἔχη ὀλίγα κορίτσια, θεωρεῖται εὐτυχία. «Ὅταν ὅμως ἡ οἰκογένεια ἔχη πολλὰς κόρας καὶ εἶναι φτωχιά, δὲν θεωρεῖται τόσο εὐχάριστος»⁵. Διὰ τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν βοήθειαν, ποὺ παρέχει τὸ πρῶτον θῆλυ ἐν τῇ οἰκίᾳ τέκνον, λέγεται καὶ ἡ κοινὴ παροιμία: «τῆς καλομάννας τὸ παιδί τὸ πρῶτο νὰ ἔν' κορίτσι». Τὸ θέλουν λοιπὸν οἱ γονεῖς ὄχι δι' ἄλλους λόγους παρὰ μόνον διὰ νὰ ἔχη ἡ μήτηρ βοηθὸν καὶ συνυπηρέτην ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων τῆς οἰκοκυρᾶς καὶ διὰ νὰ συμβάλῃ τοῦτο εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸ «μεγάλωμα» τῶν ὑπολοίπων τέκνων τῆς οἰκογενείας.

Μεγάλῃ δυστυχίᾳ ἐν τῇ ἐλληνικῇ οἰκογενεῖᾳ ἐθεωρεῖτο παλαιότερον καὶ θεωρεῖται ἀκόμη ἡ κατὰ σειρὰν ἀπόκτησις θηλέων τέκνων, διότι καὶ τότε, ὡς καὶ σήμερα, ὑπῆρχεν ἔθιμον νὰ δίδουν προῖκα εἰς μετρητά, ζῶα καὶ ἀκίνητα, ἐκτὸς τῶν ἐπίπλων καὶ τοῦ ρουχισμοῦ. Ἐπειτα, διότι ἡ γυνὴ ὑπανδρευομένη ὑπέφερε πολὺ καὶ ἦτο σχεδὸν δούλη τῆς πενθερᾶς τῆς, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν.

Τὰς διαφορὰς περὶ τῆς μιᾶς ἢ τῶν περισσοτέρων θυγατέρων ἀντιλήψεις ἐκφράζουν καὶ τινες παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Οὕτω π.χ. λέγουν: ἐν Κεφαλληνίᾳ: «Ὅταν γεννιέται θηλυκὸ παιδί, τρίζουν οἱ τέσσαρες ἀγκωνές τοῦ σπιτιοῦ» καὶ «Τσῆ καλομάννας τὸ παιδί, τὸ πρῶτο τέκνο θηλυκὸ καὶ νὰ ναι πεθαμένο». Ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ ἀπαντῶσιν ὡσαύτως αἱ παροιμιώδεις ἐκφράσεις: «Θηλυκὸ γεννήθηκε», «Ἔτσι εἶναι βουβό, εἶναι θηλυκὸ» ἢ «Τὸ θη-

1. Ἐλ πινί κης Σ τ α μ ο ὕ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, Ἐπὶ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Ἡ Σηλυβρία μὲ τὰ γύρω της χωριά, Α', Ἀθήναι 1956, σ. 60.

2. ΚΛ, ἀρ. 1459 Α', σ. 392 (συλλ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀπειράνθος Νάξου, 1928).

3. ΚΛ, ἀρ. 1378 Γ', σ. 10 (συλλ. Γεωργίας Ταρσοῦλη, Μεσοχωρί Πυλίας, 1939).

4. ΚΛ, ἀρ. 1160, σ. 71 (συλλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Σβέρδια Λήμου, 1938).

5. ΚΛ, ἀρ. 1898, σ. 7 - 8 (συλλ. Δήμητρας Μερεμέτη, Ἐπαρχία Ἐρμιονίδος, 1953).

λυκὸ παιδί γεννιέται βουβό»¹. Ἐν δὲ τῇ Λευκάδι λέγουν : «Τὰ θηλυκὰ παιδιὰ τὰ τρανοῦν ὄχ τὰ μαλλιά» καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν ὅτι «Τὸ ἀρσενικὸ εἶναι ντου-βάρι καὶ τὸ θηλυκὸ αὐγὸ» (δηλ. ὅ,τι γίνη, ξεσπᾶ στὸ θηλυκὸ) καὶ «Τοῦ θηλυκοῦ πρέπει νὰ δέρνεται κι ὁ τόπος ὅπου κάθεται»². Ἐν Ἡπείρῳ, ἔνθα ἡ περιφρόνησις καὶ ἀποστροφὴ πρὸς τὰ θήλεια εἶναι εἰσέτι λίαν ἔντονος καὶ διαδεδομένη, ἀπαντῶσιν αἱ ἐξῆς ἀξιολόγου διαφέροντος διὰ τὸ θέμα μας παροιμίαι καὶ γνωμικαὶ ἐκφράσεις : «Ἐννιά καὶ μία δέκα ν' ἀκούς καὶ τῆ γυναῖκα»³. «Εἶναι γλυκεῖα ἢ ἀλφῆ τ' θανάτ' τῶν κοριτσιῶν (τσουπριῶν) ἢ θηλυκῶν», διότι, «για νὰ βγῆ μιὰ τσιούπρα ἀπὸ τὸ σπίτι (δηλ. νὰ παντρευτῆ) θὰ ἀναταράξῃ ὅλα τὰ θεμέλια». «Καλότρηχ πού τὴν πάντρεψες μὲ μιὰ πῆχῃ πανὶ μονάχα» (ἐπὶ τῶν κοριτσιῶν, πού ἀποθνήσκουν εἰς νηπιακὴν ἡλικίαν). «Ἡ τσιούπρα εἶναι ξένος ἄνθρωπος». «Ὅποιος δὲν πάντρεψε κοπέλλα καὶ δὲν ἔφκειασε σπίτι, δὲν ξέρει τί καιρὸς περνάει», διότι εἶναι δύσκολος ἢ ἀποκατάστασις τῶν κοριτσιῶν. Αἱ φράσεις ἐπίσης : «Ὅταν γενιοῦνται, νὰ τς κόψουν τὸν ὄφθαλὸ στῆ ρίζα» ἢ «νὰ τς στραγγαλίζουν τὸ λαιμὸ» ἢ «νὰ τς ἀποκοπιάζουν» ἢ «νὰ τς πατοῦν στὸ λαιμὸ» λέγονται ὑπὸ πολυπαθοῦς μητρός, διότι αἱ θυγατέρες κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν παρέχουν πράγματα εἰς τοὺς γονεῖς. Ἐπίσης ἡ φράσις : «Δὲν τ' βαρεῖ τ' ἀνθρώπ' τί δίν' ἀλλὰ τί θὰ βρῆ» (ἢ θὰ ντέσ') λέγεται ὑπὸ τῶν εὐκαταστάτων γυναικῶν, ὅταν ὑπανδρεύουν τὰς θυγατέρας των⁴, αἱ ὅποια εἶναι «ἀδύνατο μέρος».

Αἱ ὡς ἄνω παροιμίαι καὶ ἐκφράσεις ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰ κορίτσια, τὰ ὅποια ὑπανδρευόμενα μεταβάλλονται εἰς ὑπηρετρίας ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ. Ἄλλ' εἰς τινα μέρη ἢ ἐκτίμησις τοῦ λαοῦ διὰ τὸ πρόσωπον, τὸ ὅποιον ἡ γυνὴ διαδραματίζει ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, εἶναι ἡ πρέπουσα. Οὕτω π.χ. ἐν Θράκῃ καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται ὅτι «τὸ θηλυκὸ πουλὶ στήνει τῆ φωλιά» ἢ «τῆ φωλιά χτίζει τὸ θηλυκὸ πουλί», δηλαδὴ ὅτι τὴν οἰκογένειαν δημιουργεῖ ἡ γυναῖκα⁵.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς γεννήσεως θηλέων, ἐκτὸς τῶν κατὰ βούλησιν φυσιολογικῶν προσπαθειῶν, καταφεύγει καὶ εἰς διαφόρους μαγικὰς πράξεις. Οὕτως ἐν Μεσολογίᾳ αἱ γυναῖκες κορφώνουν τρία καρφιὰ εἰς τὸν τοῖχον λέ-

1. Δ η μ. Σ. Λ ο υ κ ᾶ τ ο υ, Κεφαλονίτικα γνωμικά, Ἀθήναι 1952, σ. 64.

2. Βλ. ἀνέκδοτον συλλογὴν παροιμιῶν Ν. Γ. Π ο λ ῖ τ ο υ, Θηλυκὸ, 3.

3. Ἡ παροιμία δημοτὶ ἀνυποληψίαν διὰ τὴν γνώμην τῆς γυναικός. ΚΑ, ἀρ. 2740, σ. 8 (Βασίλ. Παυλίδου, Παροιμίαι ἐκ Παραμυθιάς τῆς Ἡπείρου, 1963).

4. ΚΑ, ἀρ. 51, σ. 7, 69 (Ἀωνόμου, Δημοτικά. Ἡπειρος, 1919).

5. Ἐ λ π ι ν ῖ κ η ς Σ τ α μ ο ῦ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἔνθ' ἀν., σ. 291. Πρὸς ὀρθοπόδησιν τῆς οἰκογενείας ὁ σύζυγος ἔχει ἀνάγκην καλῆς γυναικός, καλοῦ κτήματος, δηλαδὴ φορτηγοῦ ζώου, καὶ καλῶν βοῶν, ὡς λέγουν ἐν Κρήτῃ.

γουςαι : «καρφώνω τὶς τσοῦπρες καὶ κάνω ἀρσενικά»¹. Ἐν Κρήτῃ συνηθίζουν νὰ δίδουν εἰς μαῦρον πετεινὸν (νὰ φάῃ τὸ ῥάλι θηλυκοῦ παιδιοῦ, διὰ νὰ γίνῃ τὸ ἐπόμενον παιδί ἀγόρι) ². Ὁφείλω νὰ σημειώσω ἀκόμη ὅτι ἐν Ἠπειρῷ κάμνουν μαγγανείας, διὰ νὰ γεννήσῃ πολλά θήλεα ἢ ἐχθρά των³, καὶ ἐν Καρατσὸλ Τιρνάβου φθονεραὶ γειτόνισσαι προσφεύγουν εἰς μάγισσαν, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν γέννησιν ἀρσενικοῦ, συχνὰ δ' αἱ ἐπίτοκοι προσφεύγουν εἰς τὰς μαίας ἢ τὰς Ἀθιγγανίδας, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὰ κωλύματα πρὸς γέννησιν ἄρρενος τέκνου⁴. Ἐν Ἠπειρῷ ὡσαύτως «πολλές, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες, βαφτίζουν σερικὰ (ἀρσενικά) παιδιὰ, γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτές»⁵. Ἐπίσης εἰς τὰ Χουλιαροχώρια Ἠπειροῦ «ἡ λεχώνα ὡς τὶς σαράντα μέρες φακὲς δὲν τρώει, γιὰ νὰ μὴν ῥοχτήσ' κοπέλλα»⁶. Εἰς δὲ τὸ Μανιάκι τῆς Πελοποννήσου «ὄγοια κάνει οὔλο κορίτσια καὶ δὲ θέλει, βάνει ἅμα γεννήσῃ ἓνα κλειδὶ ἀπουκάτω στὸ προσκέφαλό της, νὰ κλειδωθοῦνε καὶ νὰ μὴ μεταβγοῦνε»⁷. Πρὸς τοῦτοις εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα πιστεύεται ὅτι, διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν συνηθῆ γέννησιν θηλέων τέκνων, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν ὠρισμένα εὐχετικά ὄνόματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν δύναμιν τῆς ἀποφυγῆς τοῦ κακοῦ⁸. Οὕτω π.χ. ἐν Ἠπειρῷ τὰ τέκνα, πρὸ τῶν ὁποίων πολλὰ θήλεα ἐγεννήθησαν, ἵνα σταματήσῃ ἡ γέννησις καὶ ἄλλων, καλοῦνται Σ τ α μ ἄ τ η ς⁹, Σ τ ἄ θ η ς (Εὐστάθιος), Σ τ α μ ἄ τ ω, Σ τ α μ ἄ τ α, Σ τ α σ ι ν ἠ κττ.¹⁰ Ἐν τῇ κόμῃ Τσαμαντᾶ τῆς Ἠπειροῦ εἶναι ἐν πολλῇ χρήσει τὸ θηλυκὸν ὄνομα Δ ι ὠ χ ν ω, προσελθὸν κατὰ παρετυμολογίαν ἐκ τοῦ ῥήματος δ ι ὠ κ ω. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι προφανῶς εὐχετικόν, διδόμενον μετὰ τὴν γέννησιν κατὰ σειρὰν θηλέων τέκνων, ὅπως ἐπέλθῃ τρόπον τινὰ δίδωξις αὐτῶν ἢ γεν-

1. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τευχ. Α', Ἀθήναι 1939, σ. 25.
2. Εὐαγγέλιας Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 32, 67.
3. Ζωγράφειος Ἀγών, τόμ. Α', Κωνσταντινούπολις 1891, σ. 16, ια'.
4. Ν. Γ. Πολίτου, ἔθ' ἄν., σ. 211.
5. ΚΑ, ἀρ. 36, σ. 296, 85 (Δ. Σάρρου, Ἠπειροῦ δημοτικὰ ποιήματα, 1888/93).
6. ΚΑ, ἀρ. 2302, σ. 183 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωρία τῆς πρῶν ἐπαρχίας Μαλακασίου Ἠπειροῦ, 1959).
7. ΚΑ, ἀρ. 1566, σ. 2 (συλλ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, Μανιάκι, 1944).
8. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ὄνομα καὶ ὀνοματοθεσία εἰς τὰς δοξασίας καὶ συνηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Λαογραφία, τόμ. Κ', 1962, σ. 492.
9. Ἰ. Στρυμνοπούλου, Βόλτες ὀνοματολογικῆς, Ἀθήνα 1929, σ. 34.
10. Γ. Ζηκίδου, Ἐθιμα παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, Ἐβδομάς, ἔτ. Γ', 1886, σ. 268 - 9. Βλ. καὶ Κ. Ζησιόου, Γυναικεῖα ὀνόματα κύρια ἐν Κυνουρίᾳ. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ, τόμ. 6, 1902, σ. 236.

νήση ή μήτηρ ἄρρενα πλέον¹. Ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἡπείρου, ὅταν γεννῶνται κατὰ σειράν δύο θήλεα, ἐπακολουθήσῃ δὲ καὶ τρίτον, «τὸ ρίχνουν στὸ σταυροδρόμι» καί, ὅποιος τὸ εὔρη πρῶτος, γίνεται κουμπάρος, τὸ βαπτίζει, ἀλλ' εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τοῦ δώσῃ ὠρισμένον ὄνομα, «γιὰ νὰ σταματήσῃ» ἢ γέννησις θηλέων, ὡς π.χ. Σταμάτα, Ἀρσινόη, Σταυρούλα². Εἰς τὴν Τσαμουριὰν Θεσπρωτίας «τὰ παιδιὰ τὰ βαπτίζει ὁ νουνός, πού στεφάνωσε τοὺς γονεῖς των. Ἐὰν ὁμως κάνουν συνέχεια κορίτσια, τότε ἀλλάζουν νουνό, γιὰ ν' ἀλλάξῃ τὸ γούρι καὶ νὰ κάνουν ἀγόρια»³. Εἰς δὲ τὸ Μανιάκι «βγάνουνε κι ὄνομα Σ τ α μ ά τ α, Σ τ α θ ί α, νὰ σταματᾶνε τὰ κορίτσια, μὰ γιὰ σοῦ λέω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ μὴν τὸ κυνηγᾶς. Εἶναι κακὸ καὶ σὲ κακὸ βγάνει. Εἴτε δὲν ἔχεις παιδι εἴτε οὐλο κορίτσια κάνεις, νὰ μὴ βαρυγομᾶς. Ὁ Θεὸς ἔχει γραμμὴν τὴν πλάσῃ, πού θὰ γένη⁴». Ἐν Φθιώτιδι οἱ γονεῖς παρακαλοῦν πολλάκις τὸν ἀνάδοχον νὰ ὀνομάσῃ Ἄ γ ὁ ρ ω ἢ Ἄ γ ο ρ ί τ σ α ν τὸ κορίτσι, διὰ νὰ γεννηθῇ τὸ μετέπειτα παιδί ἀρσενικόν⁵. Καὶ ἐν Κυνουριά, ἵνα σταματήσῃ ὁ κακὸς δαίμων τῆς θηλυγονίας, συνηθίζονται τὰ ὀνόματα Σ τ α μ ά τ α, Σ τ α μ α τ ῖ ν α, Σ τ α μ α τ ο ῦ ⁶. Εἰς τὸν Πόντον εἰς τινα θήλεα ἐδίδετο τὸ ὄνομα Κ α ν ή, προσερχόμενον ἐκ τοῦ κανεῖ (ἀρκεῖ) (ἐκ παρετυμολογίας), διὰ νὰ σταματήσῃ πλέον ἢ γέννησις θηλέων⁷. Εἰς δὲ τὸ Καπλάνι Πυλίας «τὴ νύφη τὴν ἀνεβάζουν σὲ ἄρσενικὸ ἄλογο, γιὰ νὰ κἀνῃ ἄρσενικὰ παιδιὰ»⁸. Τέλος εἰς πολλὰ μέρη ἐπὶ τῆς νυμφικῆς παστάδος καθίζουν ἢ κυλίουν ἀρσενικὸν παιδί. Τὸ αὐτὸ συνηθίζουν καὶ «μὲ τὰ προικιά».

Ὅπως παρ' ἡμῖν σήμερον, οὕτω καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀρχαιοτέρων ἐλληνικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων, ἢ γέννησις θήλεος οὔτε εἰς τοὺς γονεῖς οὔτε εἰς τοὺς συγγενεῖς ἦτο εὐχάριστος, προκειμένου ὁμως μία γυνὴ νὰ στερηθῇ κληρονόμων προετίμα, φυσικά, καὶ θήλεος τὴν ἀπόκτησιν⁹. Ἀντιθέτως, καὶ τότε χοροὺς καὶ κρότους ἐποιοῦν ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος καὶ δὴ καὶ βασιλόπαιδος¹⁰. Οἱ ὑπήκοοι ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς γεννήσεως διαδόχου συνέχαιρον ἀλλή-

1. Ν. Νίτσου, Μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἡπείρῳ κώμης τοῦ Τσαμαντᾶ, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 110.

2. ΚΑ, ἀρ. 1571, σ. 301 (συλλ. Δ. Παπᾶ, Ζαγόριον, 1940).

3. ΚΑ, ἀρ. 2389, σ. 24 (συλλ. Κ. Χ. Σιόντη, Τσαμουριά Θεσπρωτίας, 1961).

4. ΚΑ, ἀρ. 1566, ἐνθ' ἀν., σ. 2.

5. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Γεωργίου Κασκαβέλη.

6. Κ. Ζησίου, ἐνθ' ἀν., σ. 245.

7. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Ε', 1915/16, σ. 358.

8. ΚΑ, ἀρ. 1378, σ. 94 (συλλ. Γεωργίας Ταρσούλη, 1939).

9. Φ. Ἰ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 14 - 15.

10. Ἐνθ' ἀν., σ. 15.

λους και έπεκρότου. 'Ο Μιχαήλ Ψελλός έν «Τῶ ἐπὶ τῶν κρίσεων» άναφωνεῖ : «ἄρρεν τὸ ἀρτίτοκον βρεφύλλιον, ἄρρεν, ὦ γῆ καὶ ἥλιε»¹. 'Η δὲ "Αννα ἡ Κομνηνὴ ἐπὶ τῇ γεννήσει βασιλόπαιδος λέγει : «Τίκεται καὶ τούτοις ἄρρεν. Εὐθὺς οὖν οἱ μὲν γονεῖς ἐγεγήθησαν τὸ δὲ ὑπήκοον ἅπαν ἐσκίρωτων, συνέχαιρον ἀλλήλοις, ἐγεγήθησαν, καὶ ἦν ἰδεῖν τὰ βασιλεία χαρμονῆς ἀνάπλευω»². Οἱ στερούμενοι ἄρρενος παιδὸς ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ έν γένει ἐθλίβοντο ἐπὶ τούτῳ καὶ προσήχοντο εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν γέννησιν τοιοῦτου, ὡς π.χ. οἱ γονεῖς τοῦ 'Αγίου Γρηγορίου (6 αἰ.)³.

'Η αντίληψις περὶ τῆς κατωτερότητος τῆς γυναικὸς καὶ προτιμήσεως ἀντ' αὐτῆς τοῦ ἀνδρὸς ἅπαντᾶ καὶ έν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Οὕτως ὁ Παῦλος (Πρὸς Κορινθίους Α', 11, 8) λέγει : «ἡ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστίν. οὐ γάρ ἐστίν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναικα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἀνδρα». Καὶ κατωτέρω (14, 34) «αἱ γυναῖκες έν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. οὐ γὰρ ἐπιτρέπεται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλὰ ὑποτασέσθωσαν καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει». Καὶ έν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ του (2, 11) ὁ αὐτὸς Παῦλος λέγει : «γυνὴ έν ἡσυχίᾳ μανθανέτω έν πάσῃ ὑποταγῇ».

'Αλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις "Ελλησι προετιμῶντο τῶν θηλέων τὰ ἄρρενα. 'Ο Εὐριπίδης λέγει : «στῦλοι γὰρ οἴκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες»⁴. Οὗτοι, ὡς γνωστὸν, ἠδύναντο έν ἀνάγκῃ, αὐξούσης τῆς ἡλικίας, νὰ πορίζωνται τὰ τοῦ βίου, ἐνῶ τὰ θήλεα δυσκόλως ὑπανδρεύοντο, ἀν ἔστεροῦντο ἱκανῆς προικὸς, πρόξενα δ' οὐχὶ μικρᾶς δαπάνης εἰς τὸν πατέρα ἐγίνοντο. "Ενεκα τούτου καὶ ὁ κωμικὸς Ποσειδίππος ἔλεγεν :

Υἱὸν τρέφει πᾶς, κᾶν πένης τις ὦν τύχη·
θυγατέρα δ' ἐκτίθησι, κᾶν ἦ πλοῦσιος⁵.

Τὰ θήλεα λοιπὸν καὶ παρ' ἀρχαίοις "Ελλησι περιφρονούμενα καὶ κατώτερα τῶν ἀρρένων θεωρούμενα ἐξετίθεντο. Καὶ συνέβαινε μὲν ποτε ν' ἀναγνωρίζουν τὰ ἐκθετα ὡς ἴδια ἄτεκνοι γονεῖς, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο μᾶλλον ζήτημα τύχης, τὸ δ' ἔκθετον δούλη τοῦ ἀναδεξαμένου ἐγίνετο.

"Οπως βλέπομεν, ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐπι-

1. Βλ. έν Κ. Σάθθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', έν Βενετία - Παρίσιος 1876, σ. 409. Φ. 'Ι. Κουκουλέ, ἔνθ' άν., σ. 14.

2. "Αννης Κομνηνης, 'Αλεξιάς Σ', 8, Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' άν., σ. 210, σμμ. 3.

3. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγίολογικῶν πηγῶν, 'Επετ. Λαογρ. 'Αρχεῖου, τόμ. Ζ', 1952, σ. 110.

4. 'Ιφιγένεια έν Ταύροις, στίχ. 57.

5. Παρὰ Στοβαίῳ, 77,7.

κρατεῖ ἐν Ἑλλάδι τὸ ἔθιμον καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς προτιμήσεως τοῦ ἄρρενος ἀντὶ τοῦ θήλεος, ὅπερ κυρίως ὀφείλεται εἰς λόγους κοινωνικούς. Ἡ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς κυρίαρχος τοῦ ἀνδρὸς θέσις ἐν τε τῷ οἴκῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ διεμορφώθη ὑπὸ ποικίλων παραγόντων, ὡς εἶναι π.χ. ἡ συνέχισις τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ συμβολὴ καὶ συμπαραστάσις εἰς τὴν συντήρησιν καὶ προστασίαν τῆς γυναικὸς καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας. Οἱ παράγοντες οὗτοι συνετέλεσαν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐθίμων τῆς προτιμήσεως τοῦ ἄρρενος.

Τὴν ἀποστροφήν πρὸς τὰ θήλεα καὶ τὸν πόθον διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀρρένων τέκνων ἀπαντῶμεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς¹. Οὕτως ἐν τῷ Κοράνιῳ λόγου γενομένου περὶ τῶν Ἀράβων εἰδωλολατρῶν, οἵτινες ἐθεώρουν τοὺς ἀγγέλους ὡς θυγατέρας τοῦ Θεοῦ, ἀναγινώσκομεν : « Ἀποδίδουσι θυγατέρας τῷ Θεῷ· δόξα Σοι, Κύριε ! ἐνῶ δὲν ἐπιθυμοῦσι τοιαύτας δι' ἑαυτοῦς. Ἐὰν ἀναγγείλωσιν εἰς τινα ἐξ αὐτῶν τὴν γέννησιν θυγατρὸς, οὗτος ἀμέσως ὠχρηᾷ καὶ καθίσταται ὡς κεραυνόπληκτος ἐκ τῆς λύπης. Κρύπτεται ἀπὸ τὸν λαὸν ἕνεκα τῆς ὀλεθρίας ἀγγελίας. Ὀφείλει τηρῶν αὐτὴν (τὴν θυγατέρα) νὰ ὑποστῇ τὴν αἰσχύνην ἢ νὰ τὴν ἐνταφιάσῃ εἰς τὴν κόνιν². Ὡ πόσον εἶναι ἀδικαιολόγητοι οἱ ἰσχυρισμοὶ των Ι»³. Πῶς θεωρεῖ δὲ ὁ Τοῦρκος γενικῶς τὴν γυναῖκα, ἀρκεῖ νὰ τὸ ἀποδείξῃ ἡ ἀπόκρισις τοῦ Μαυριτανοῦ Ἑλ - Μοκρανί, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει πού ὁ Δουμά : « — Πόσους υἱοὺς ἔχεις ; τὸν ἠρώτησεν ὁ Γάλλος. — Τρεῖς, ἀπεκρίθη ὁ Ἀφρικανός. — Καὶ πόσας θυγατέρας ; — Δὲν ἤξεύρω⁴ ». Ἐκτοτε βεβαίως παρῆλθον ἀρκετὰ δεκάδες ἐτῶν, ἀλλ' ἡ νοοτροπία δὲν μετεβλήθη καὶ τόσον, ἰδίᾳ ἐν ὑπαίθρῳ, ἐνθα ἡ γυνὴ ἐξακολουθεῖ εἰσέτι νὰ εὐρίσκεται εἰς θέσιν κοινωνικῶς μειονεκτοῦσαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνδρα. Καὶ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος βαλκανικὰς χώρας — ἐξαιρέσει τινῶν διαμερισμάτων τῆς Ρουμανίας — τοῦ-

1. Βλ. Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, vol. IV, Berlin und Leipzig 1934, στ. 1377 κ. ἐξ. Heinrich Ploss - B. Renz, Das Kind im Brauch und Sitte der Völker, ἔκδ. 3η, vol. I, Leipzig 1911, σ. 1 κ.ἐξ., Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἄν., σ. 110.

2. Ἐς σημειωθῆ ὅτι «παρὰ ταῖς νομαδικαῖς φυλαῖς τῶν Ἀράβων πολυθεϊστῶν ἡ γέννησις θυγατρὸς ἐθεωρεῖτο ὡς δυστύχημα, τοῦ φύλου τῆς παρέχοντος ἀφ' ἑνὸς μικροῦ λόγου ὑπηρεσίαν εἰς πλάνητα καὶ ληστρικὸν βίον, καὶ ἀφ' ἑτέρου δυναμένης νὰ ἐπενέγκῃ συμφορὰς εἰς τὴν οἰκογενεῖαν αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς κακοηθείας ἢ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς. Ἀφορμαὶ ὅθεν ἀπανθρώπου ἀγωγῆς συμμιγεῖσαι ἴσως μετὰ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, παρέσυρον τούτους νὰ προσφέρωσι θ ἡ λ ε α ν ἡ π ι α εἰς θυσίαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἢ νὰ τὰ θάπτωσι ζῶντα». (Κοράνιον, μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου ὑπὸ Γ ε ρ α σ ῖ μ ο υ Ἰ. Π ε ν τ ᾶ κ η, ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 194, σημ. 2).

3. Κοράνιον (ἐνθ' ἄν.), κεφ. 16 § 59 - 61. Πρβλ. καὶ κεφ. 43 § 16, κεφ. 81 § 8.

4. Σ κ α ρ λ. Δ. Β υ ζ α ν τ ῖ ο υ, Ἡ Κωνσταντινούπολις, τόμ. Γ', Ἀθήνησιν 1869, σ. 385 - 6.

λάχιστον μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου αἱ αὐταὶ περίπου κοινωνικαὶ συνθήκαι τοῦ παρελθόντος διεμόρφωσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ περὶ θηλυγονίας ἔθιμα. Τῷ ὄντι διαφοραὶ καὶ ἰδιομορφίαι εἰς τὰς λεπτομερείας ἐπεκράτουν καὶ ἐπικρατοῦν ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν¹, ἀλλ' ἀπὸ γενικῆς ἐπόψεως τὰ πράγματα δὲν παρουσιάζουν καὶ τόσον οὐσιώδεις διαφοράς. Εἶπον «ἐξαιρέσει τινῶν διαμερισμάτων τῆς Ρουμανίας», διότι ἐκεῖ ἀπὸ αἰώνων δι' ἱστορικοὺς λόγους ἡ γυνὴ διῆγε καὶ διάγει ἐλευθεριώτερον καὶ περισσότερον χειραφετημένη. Ἐπίσης καὶ εἰς χώρας τῆς Εὐρώπης παλαιότερον, μάλιστα δὲ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἡ γυνὴ ἐμειονέκτει καὶ εἶχε θέσιν κοινωνικὴν σχετικῶς περιορισμένην καὶ ἐτίθετο εἰς κατωτέραν μοῖραν, τοῦ ἀνδρὸς προτιμωμένου κατὰ τὴν γέννησιν, ὡς π.χ. ἐν Ἰταλίᾳ καὶ δὴ εἰς τὰς νοτιωτέρας τῆς χώρας ταύτης περιοχάς², ἐν Ἑλβετίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ³ καὶ αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, τῇ διακρινομένῃ διὰ τὸ στερεὸν καὶ εὐρὺ πνεῦμα τῆς φιλελευθέρας ζωῆς καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν βαθείας τοῦ ἀνδρὸς ἐκτιμῆσεως καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν γυναῖκα, ὡς μητέρα καὶ ὡς θυγατέρα⁴.

Θὰ ἐμήκυνα ἀρκετὰ τὸν λόγον, ἐὰν ἡσχολούμην ἐνταῦθα καὶ μὲ ἔθιμα πρωτογόνων καὶ ἡμιπολιτισμένων λαῶν, σχετικὰ πρὸς τὴν θηλυγονίαν καὶ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν τῆς γυναικὸς θέσιν, περιορίζομαι δὲ μόνον δείγματος χάριν ν' ἀναφέρω ὅτι εἷς τινὰς τῶν ἐν λόγῳ λαῶν ἡ γυνὴ καὶ δὴ ἡ κόρη εἶναι τόσον ἄσημος καὶ περιορισμένη, ὥστε στερεῖται καὶ ἰδίου προσωπικοῦ ὀνόματος, δι' οὗ συνήθως διακρίνεται τῶν ὁμοίων του τὸ ἄτομον εἰς τὰς πεπολιτισμένας κοινωνίας.

Οὕτως εἰς πρωτόγονον πληθυσμὸν τῆς Νοτιοανατολικῆς Σιβηρίας, τοὺς Γ ι α κ ο υ τ έ, μόνον οἱ ἄρρενες λαμβάνουν ὀνόματα. Αἱ θήλειες οὐδὲν προσωπικὸν ὄνομα ἔχουν. Ὅταν δ' ἀπευθύνεται τις εἰς αὐτάς, ἐρωτῶν πῶς ὀνομάζονται, ἀπαντῶσι «γυναῖκα» ἢ «κόρη τοῦ δεῖνα», ἀναφέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς των⁵. Ἐὰν δὲν ἔχωμεν ἐνταῦθα τὸ φαινόμενον τῆς ἀποκρύψεως ἢ ἀπαγορεύσεως τύπου ταμπού⁶, ἐνεργουμένης διὰ τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μετὰ τοσαύτης φροντίδος ἀποκρύπτονται

1. Βλ. π.χ. τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπιζόμενα: A b a z D o j a k a, La condition de la femme en famille dans les regions de montagne de notre pays. Deuxième conference des études albanologiques, τόμ. II, Tirana 1970, σ. 221 - 27.

2. A. de G u b e r n a t i s, Storia comparata degli usi natalizi, Milano 1878, σ. 48 κ.έξ.

3. Die Frau als Mensch zweiter Ordnung, ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, vol. II, Berlin und Leipzig 1929, σσ. 1742 - 46.

4. Βλ. J. M i c h e l e t, Origines du droit français, vol. I, Paris 1838, σ. 22.

5. G. B u s c h a n, Die Sitten der Völker, vol. II, σ. 256, παρὰ P. C a r a m a n, Les bases mystiques de l'anthroponymie, Balcania, τόμ. III, Bucarest 1943, σ. 465.

6. S t i t h T h o m p s o n, Motif - Index of Folk - Literature, τόμ. I, Copenhagen 1955, C 430 κ.έξ. C 32,2.1. C 51.3.1. C. 824, τόμ. II, 1956, D 511.

εις τούς ξένους ὑπὸ τῶν πρωτογόνων ἢ ἡμιπολιτισμένων λαῶν¹, τότε δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν σημερινὴν κοινωνικὴν τῆς γυναικὸς θέσιν εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας.

Β'. ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΕΝ Τῇ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΥΜΦΗΣ ΕΝ Τῇ ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ

Ἐκτὸς τῶν περὶ θηλυγονίας ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξ ὧν δυνάμεθα εὐκρινῶς ἐπίσης ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῆς γυναικὸς. Τοιαῦτα εἶναι τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν γάμον τῆς κόρης καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ.

Ὅπου ἡ οἰκογένεια διατηρεῖ εἰσέτι τὸν πατριαρχικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, ἰδίᾳ εἰς τοὺς ὄρεινους πληθυσμοὺς τῶν ποιμένων, ὁ γάμος γίνεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μετὰ συμφωνίαν τῶν γονέων τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν. Οὕτω παρὰ τοῖς Σαρακατσάνοις οἱ γονεῖς ἀποφασίζουν περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων των χωρὶς νὰ ἐρωτοῦν καθόλου τὴν γνώμην των. Καὶ ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἡπείρου τὰ συνοικέσια παλαιότερον ἐγίνοντο κατὰ κανόνα καὶ γίνονται ἀκόμη «μὲ προξενειά», διότι παρ' ὅλον τὸν κοσμοπολιτισμὸν τῶν ξενιτευομένων Ζαγορισίων τὰ ἦθη ἦσαν αὐστηρότατα καὶ ἡ ἄμεσος ἐπαφὴ μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων νέων καὶ τῶν δύο φύλων ἦτο, ἂν ὄχι ἀδύνατος, πάντως ὅμως δυσκολωτάτη. Ἄλοίμονον εἰς τὴν κόρην, ἥτις θὰ ἐφωρᾶτο νὰ συνομιλῇ ἢ καὶ νὰ καλημερίζῃ ἀκόμη νέον, ὅστις δὲν θὰ ἦτο πολὺ πλησίον συγγενῆς της². «Τὰ κορίτσα (παλαιότερον) τὰ πάντρευαν στὸ Ζαγόρι ἀπὸ 14 ἐτῶν καὶ ἄνω, τὶς περισσότερες φορὲς δὲν ἐγνώριζεν ὁ γαμπρὸς τὴν νύφ' οὔτε ἡ νύφη τὸ γαμπρὸν»³. Ἐπίσης «οὐδέποτε λάβαιναν ὑπ' ὄψιν τοὺς τῆ θέλησι τοῦ κοριτσιοῦ, γι' αὐτὸ καὶ σπάνια ἀγάπησαν οἱ γυναῖκες τοὺς ἄντρες τοὺς, γιὰτὶ δὲν τοὺς ἤξεραν. Ἐπειτα ἔφευγαν, ταξίδευαν καὶ δὲν ἀλληλογραφοῦσαν μαζί τους»⁴.

Ἐν Καρυαῖς Καβακλῆς, ὡς γράφει κατὰ τὸ 1903 ὁ Μ. Λουλουδόπουλος, «ἡ συγκατάθεσις τῆς νέας δὲν ἀποτελεῖ οὐσιῶδες μέρος τῆς ἀποκαταστάσεώς της, καθ' ὅσον οἱ γονεῖς καὶ δὴ ὁ πατὴρ κατὰ τὸ δοκοῦν πλειστάκις ἐκλέγει τὸν γαμβρόν, ὡς καὶ ὁ τοῦ γαμβροῦ πατὴρ τὴν νύμφην, διὸ συχνὸν παρουσιάζεται φαινόμενον ἢ

1. Δ. Β. Οἰκονομίδου, "Ὄνομα καὶ ὀνοματοθεσία...", ἐνθ' ἄν., σ. 505.

2. Βλ. Φ. Γ. Τριανταφυλλίδην, ἐν Μακεδονικῷ Ἡμερολογίῳ, ἔτ. 1938, σ. 138.

3. ΚΑ, ἀρ. 2753, σ. 218 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κεντρικὸν Ζαγόρι, 1963).

4. Ἐνθ' ἄν., σ. 218 - 19.

ἀπαγωγῆ»¹. Ἐν Ἀγία Ἄννη Εὐβοίας «τὸν θέλει δὲν τὸν θέλει μὲ τὸ ζόρι θὰ παντρευτῆ ἢ κόρη ἐκεῖνον ποὺ θέλει ὁ πατέρας. Τώρα ὅμως συμβαίνουν πολλές ἐξαιρέσεις τοῦ ἐθίμου τούτου»². Εἰς δὲ τὸ χωρίον Κουρκουλοῦς παρὰ τὴν Λίμνην Εὐβοίας συνηθίζουν ν' ἀρραβωνιάζουν τὰ παιδιὰ των ἀπὸ πολὺ μικρᾶς ἡλικίας· ἔτσι «πουνιοῦνται σιγὰ - σιγὰ καὶ γνωρίζονται καλὰ ὡς ποὺ νὰ ἔρθουν σὲ ἡλικία γάμου. Καὶ τώρα στὴν Κεράμεια 14, 15 ἐτῶν συνήθως παντρεύονται τὰ κορίτσια, στοὺς Κουρκουλοῦς ἀπὸ 12»³. Ἐν Μάνη ἐπίσης «ζήτημα θελήσεως κοριτσιοῦ (πρὸς ἀποκατάστασιν) δὲν εἶχε δημιουργηθῆ ποτὲ παλαιά. Τὰ κορίτσια δὲν τὰ ρωτοῦσαν καὶ δὲν εἶχαν παρὰ νὰ ὑποταχθοῦν, γιατί τὰ συνοικέσια ἄλλοτε ἐτακτοποιοῦσαν οἰκογενειακὰς σχέσεις καὶ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὶς Μανιάτικες ἔχθρες ... Τώρα τελευταῖα μόνον ἔχουμε μερικὰ παραδείγματα ἀντιγνωμίας ποὺ δείχνουν χαρακτηριστικὰ τὴν ὑπαρξὶ κάποιας γυναικείας ἀτομικότητος καὶ στὴν Μάνη»⁴. Κατὰ κανόνα «ἡ πρότασις ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ νέου, ὁ ὁποῖος σχεδὸν πάντοτε συνέβαινε νὰ ἔχη ἰδῆ τὸ κορίτσι σὲ κανένα κλάμμα ἢ τὸ ἐζήλεψε γιὰ τὰ μοιρολόγια του, τὴ σεμνότητα του καὶ ὅλες τὶς ἄλλες του ἀρετές. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ οἰκογενειακὴ καταγωγή τοῦ κοριτσιοῦ. Ἐνα κορίτσι ποὺ εἶναι ὅπως λέει καὶ τὸ μοιρολόγι : ἀπὸ ἀντρικὴ γενιὰ/κ' ἔχει πεντάδα ἀδερφοῦς/16 πρωτοξάδερφα/ εἶναι πάντα πολὺ προτιμότερο ἀπὸ τὸ πιὸ ὠραῖο κορίτσι ποὺ εἶναι ἀπὸ ἀδύνατη οἰκογένεια»⁵. Ἡ γυναῖκα ὑπανδρευομένη ἐνταῦθα δὲν παίρνει «παρὰ τὴν κασσέλα της μὲ τὰ ροῦχα της καὶ κεῖνα λιγοστά»⁶, διότι «ἡ περιουσία ἀνήκει στοὺς σερνικούς»⁷. Ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ (ἐν Μάνη) «βασιλεύει ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνδρός», ἡ δὲ γυναῖκα δὲν φθάνει νὰ εἶναι ἀπὸ καλὴν οἰκογένειαν. «Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι ὁμορφη, δουλευτάρα, φρόνιμη. Αὐτὰ εἶναι πολὺ καλά, ἀλλὰ εἶναι τίποτε, ἂν δὲν κάνη τὰ παιδιὰ σερνικά»⁸. Καὶ ἐν Κυθήροις «οἱ γονεῖς φροντίζουν νὰ ὑπανδρεύσουν τὰς θυγατέρας των εἰς τὴν κανονικὴν ἡλικίαν ἀπὸ 18 ἐτῶν καὶ ἄνω καί, ὅταν προταθῆ συνοικέσιον, τὸ ἀνακοινώνουν εἰς αὐτάς, ἐὰν κατ' ἀρχὴν ἐπέλθῃ συμφωνία μὲ τὸν γαμβρόν. Τὰ κορίτσια δὲν ἐναντιοῦν-

1. Μ. Λοῦλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἠθῶν, ἐθίμων, δημ. ἁσμάτων, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν, παροιμιῶν, αἰνιγμάτων κτλ. τῶν Καρυῶν (ἐπαρχίας Καβακλῆ), ἐν Βάρνη 1903, σ. 171 - 172.

2. ΚΑ, ἀρ. 1475, σ. 95 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἀγία Ἄννα, 1941).

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 5.

4. Π. Π. Καλονάροῦ, ἔνθ' ἀν., σ. 34.

5. Ἐνθ' ἀν., σ. 34.

6. Ἐνθ' ἀν., σ. 40.

7. Ἐνθ' ἀν., σ. 40.

8. Ἐνθ' ἀν., σ. 44 - 45.

ται εἰς τὴν θέλησιν τῶν γονέων των. "Ὅ,τι ὀρίζουν οἱ γονεῖς μου, εἶναι ἡ ἀπάντησίς των»¹.

Ἐν Καρπάθῳ «εἰς παλαιότερους χρόνους, ὅτε ὁ βίος ἦτο εὐκόλος καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐξενιτεύοντο, ὁ γάμος ἦτο ζήτημα ἡλικίας διὰ μὲν τὰ κορίτσια ἀπὸ τοῦ 11 - 15 ἔτους, διὰ δὲ τοὺς νέους οὐχὶ πέρα τοῦ 20 ἢ 22.... Σήμερον τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει καὶ μόνον εἰς τὴν κόμην Μενετὲς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἢ παλαιὰ συνήθεια»². Καὶ ἐν Σφακίῳ τῆς Κρήτης «ἡ κόρη ἀπὸ 16 χρόνων θεωρεῖται ὠριμὴ γιὰ γάμο. Πρὸ 50 ἐτῶν ἐπαντρεύετο καὶ εἰς ἡλικίαν 10 - 12 ἐτῶν καὶ τὴν ἀνέτρεφεν ἢ πενθερά. Ὁ γαμβρὸς εἶναι καὶ τώρα καὶ ἦτο καὶ τότε πολὺ μεγαλύτερος τῆς νύμφης, ἀλλὰ προέβαλλε τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὴν θέλει μικρὴ νὰ τὴν κάμῃ τῶν χειρῶν του, δηλ. νὰ τὴν συνηθίσῃ σύμφωνα μὲ τὰς ἀπόψεις του»³. Ὡσαύτως «πρὸ πενήντα ἐτῶν οὐδέποτε ἡ μνηστευομένη ἐγνώριζε τὸν μνηστῆρα τῆς· αὐτὸς ἦτο κανὼν ἀπαράβατος. Οἱ γονεῖς καὶ τὰ ἀδέρφια τῆς ἀπεφάσιζαν τὴν τύχη τῆς. Οὔτε ὁ γαμβρὸς τὴν ἐγνώριζε παρὰ ἄλλος κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων του καὶ [ἐπὶ τῇ] βάσει τῶν συστάσεων του ἔστειλε ἀρραβῶνα. Πολλὰ κόραι ἐφρόντιζον τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν χαραμάδα παραθύρου ἢ πόρτας νὰ ἰδοῦν ἔστω καὶ ἀμυδρὰ τὸν ἄνδρα μὲ τὸν ὁποῖον θὰ συνέδεον τὴν ζωὴν των»⁴.

Ἡ κατάστασις ἦτο καὶ εἶναι διάφορός πως εἰς τινὰς τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τὰς Κυκλάδας, ὅπου ἡμερώτερα ἤθη ἐκράτουν ἀνέκαθεν. Ἐκεῖ ἠκούετο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἐν Λέσβῳ δ' ἐπεκράτει τὸ περίεργον ἔθιμον τοῦ ἀβρὰ - παζάρ, δηλονότι τοῦ γυναικοπάζαρου. «Κάθε Κυριακὴ ἀμονιάζαν 50 γυναῖκες καὶ παζαρευότανε. Καθίζαν πάν' στὶς καρέκλες στὸ μαχαλά. Οἱ παντρεμένες θὰ καθίσαν κατὰ γῆς, οἱ μπικιάρισσες σὲ καθίσματα, γιὰ νὰ γνωρίζωντι. Πηγαίναμε τὰ παλληκάρια στσοὶ μαχαλάδες. Τρεῖς ὥρες ἦταν αὐτό. Τ' ἀπόγειομα ἀπὸ τς 9 ὡς τὶς 12 ἀλὰ τούρκα. Φοροῦσανι τὰ φλουριά, οὔλο φλουρὶ 'πὸ πάνου ὡς κάτω. Παγαίναμε καρσὶ καὶ τὶς βλέπαμε. —Θέλεις με ; —Θέλω σε»⁵.

Αἱ Ἑλληνίδες πολλαχοῦ καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος παλαιότερον (ἦτοι μέχρι τοῦ 1900) ἦσαν τόσον περιορισμέναι, ὥστε οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετέβαινον, διὰ νὰ ἐκκλησιασθοῦν. Παρὰ προσφύγων ἐκ Λιβισίου Μάκρης Μικρᾶς Ἀσίας

1. ΚΑ, ἀρ. 2327, σ. 19 (συλλ. Ἰ. Π. Κασσιμάτη, Κύθηρα, 1959).

2. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1932, σελ. 73.

3. Αἰκατερίνης Χρυσουλάκη, "Ἔθιμα τῶν Σφακιῶν τῆς Κρήτης, Λαογραφία, τόμ. ΙΖ', 1957/58, σ. 384.

4. Ἐνθ' ἀν., σ. 384.

5. ΚΑ, ἀρ. 1446 Γ', σ. 72 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Ἀγιάσος Λέσβου, 1940).

έχομεν τὴν ἐξῆς πληροφορίαν : «Οἱ γυναῖκες τῶρα τελευταῖα πάγαιναν στὴν ἐκκλησιά. Πρῶτα ὄχι. Μόνον οἱ παντρεμένες. Τὰ κορίτσια μόνο ὅταν κοινωνοῦσαν. Τὰ κορίτσια πῆγαιναν τὸ βράδυ στὸν παπᾶ καὶ ξομολογιῶνταν. Τὸ πρῶτῃ κοινωνοῦσαν ἀλλὰ ὄχι Κυριακῇ ἢ μεγάλη γιορτῇ. Μόνο μικρὲς γιορτές. Οἱ νεόνυφες, ἕως ἓνα χρόνο παντρεμένες, πηγαῖναν σὲ ὠρισμένο μέρος στὸν παστὸ (γυναικωνίτη) στὴ γωνιά νὰ μὴ φαίνωνται· οἱ ἄλλες ντρααῖναν (κοίταζαν) ἀπὸ τὴ σίττα ! Στὴν Ἐνάστασι καὶ τὸν Ἐπιτάφιο πῆγαιναν τὰ κορίτσια καὶ πάλι ὄχι ὅλα· τὸ ἔχαν σὲ ντροπῆ...»¹. Ἐν Λήμνῳ «στὶς ἐκκλησιὰς ἦταν χωρισμένο μὲ τοῖχο τὸ γυναικεῖο ἀπὸ τὸ ἀντρικό. Δὲν ἔβλεπαν δηλαδὴ παρὰ ἄκουγαν ἀπὸ τὴν πόρτα ποὺ ἦταν στὴ μέση καὶ τὴν ἀφῆναν ἀνοιχτή ! Ἀπάνω στὸ γυναικεῖο, στὸν παστὸν, εἶχε δίχτυ κ' ἔβλεπαν, ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν χωροῦσαν ὅλες. Πῆγαιναν τὸ πιὸ πολὺ οἱ γριὲς γιὰ σεβασμό... Ἦταν αὐστηρὰ χωρισμένοι ἄντρες ἀπὸ γυναῖκες στὴν ἐκκλησιά»². Ἐνταῦθα «κεῖνα τὰ χρόνια κρύβονταν σὰν τὶς Ἵωμανὲς τὰ κορίτσια»³. Εἰς τὰ Κύθηρα «πρὸ 40 - 50 ἐτῶν ἡ κόρη δὲν ἐξήρχετο τῆς οἰκίας ἄνευ συνοδείας. Σήμερον ὅμως ἐξέρχονται. Ἐπίσης καὶ ἡ νέα γυναῖκα. Μόνον εἰς ἑορτὰς ἢ πανηγύρεις αἱ νέαι γυναῖκες καὶ αἱ κόραι πρέπει νὰ συνοδεύωνται ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἢ μεγάλους ἀδερφοὺς. Σήμερον τὰ κορίτσια πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Παλαιὰ ἐπῆγαιναν πολὺ ἀραιά, μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς, καὶ ἐστέκοντο ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν μητέρα των. Εἰς τὸν Ποταμὸν πρὸ 50 - 60 ἐτῶν τὰ κορίτσια δὲν ἐπαρουσιάζοντο εἰς τὰ παράθυρα οὔτε εἰς τοὺς ξένους ἐπισκέπτας. Ἐκκλησιάζοντο μόνον καθημερινὰς ἡμέρας, ὅταν ἱερούργει ὁ ἱερεὺς. Κατὰ τὴν περιφορὰν τῆς ἀγίας εἰκόνας τῆς Μυρτιδιωτίσσης εἰς τὸν Ποταμὸν τὰ κορίτσια ἐπῆγαιναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσεκύνουν τὴν ἀγίαν εἰκόνα τὴν νύκτα, μετὰ τὸν ἑσπερινόν, συνοδευόμενα ἀπὸ τὴν μητέρα των»⁴. Ἐν Ζαγορίῳ ἐπίσης ὡς καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἡπείρου, ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Θεσσαλίᾳ κ.ἀ., τὰ κορίτσια δὲν ἐπῆγαιναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παρὰ μόνον κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς καὶ κυρίως διὰ νὰ κοινωνήσουν. Ἐν Κονίτση μοῦ διηγοῦντο ὅτι ἀλλοτε, τὴν παραμονὴ τοῦ 15 Αὐγούστου, πῆγαιναν ὅλα τὰ κορίτσια (μέρα τῶν κοριτσῶν, τσουπρομάζωμα) στὴν ἐκκλησίαν γιὰ νὰ κοινωνήσουν. Ὅχι ἄντρες. Οἱ μαννάδες τῶν παιδιῶν, ποὺ ἤθελαν νὰ παντρευτοῦν τὰ παιδιά τους, πῆγαιναν καὶ διάλεγαν τὶς νύφες, κοιτώντας τὰ κορίτσια. Τὶς ἔβαναν στὸ μάτ' χωρὶς αὐτὲς νὰ ξέρουν τίποτας. Ἐκεῖ τὰ κορίτσια γλεντοῦσαν μόνον

1. ΚΛ, ἀρ. 1480, σ. 89 - 90 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου παρὰ προσφύγων ἐκ Λιβισίου Μάκρης, 1943).

2. ΚΛ, ἀρ. 1160 Δ', σ. 5 (συλλ. Γ.Α. Μέγα, Κάσπακας Λήμνου, 1938).

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 240.

4. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

τους χωρίς άντρες με τὰ βιολιά, πού παίζαν οί γύφτοι, μόνοι άντρες πού 'ταν ἐκεῖ»¹. Ἐκ τῆς Κονίτσης ὡσαύτως προέρχεται ἡ ἐξῆς πληροφορία : «Τὸ δεκαπενταύγουστο ἔχουμ' ἓνα ἐξωκκλήσι — ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου — καὶ πῆγαιναν τὰ κορίτσια χαρὰ καὶ κοινωνοῦσαν, γιὰ νὰ μὴν τὶς βλέπουν άντρες καὶ παιδιὰ καὶ στὸ ἐξωκκλήσι δὲν πῆγαιναν άντρες ἐκτὸς ἀπ' γέρους. Παλιὰ οἱ ἐκκλησίες εἶχαν γυναικωνῖτες με καφάσα. Οἱ άντρες δὲν ἔβλεπαν τὶς γυναῖκες. Τὰ κορίτσια ποτὲ δὲν πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία... Μόνον οἱ γυναῖκες πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία καὶ κρύβονταν στὰ καφάσα. "Όταν γίνονταν ἐπίσημα πανηγύρια σὰν στὸν "Αἰ Λιά, Ἁγία Παρασκευή, τότε ὅποιος ἤθελε ἀπὸ τοὺς νεοπαντρεμένους ἔπαιρνε ὅλη τὴν οἰκογένεια καὶ πῆγαινε. "Αν ἦταν νέοι πῆγαιναν με τὰ πόδια, γιὰτὶ εἶναι κοντὰ τὰ ἐξωκκλήσια. "Αν ἦταν μακριὰ, ὁ άντρας καβάλλα στ' ἄλογο κ' ἡ γυναῖκα με τὰ πόδια»². Ἐν Σαμονίβα τοῦ Σουλίου καὶ εἰς τὰ ἄλλα Σουλιωτοχώρια κατὰ τοὺς γάμους καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις αἱ γυναῖκες πηγαίνουν με τὰς γυναῖκας καὶ οἱ άνδρες με τοὺς άνδρας, ὡς διεπίστωσα ἐπιτοπίως κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1958. Ἐν Καλεντζίω καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νοτίου Ἡπείρου «τὸ τσουπρομάζωμα» γίνεται κατὰ τὸ Πάσχα, ὅτε καὶ τὰ κορίτσια μεθ' ὄλων ὁμοῦ τῶν ὑπολοίπων κατοίκων λαμβάνουν μέρος εἰς τὸν χορὸν «Καγκελλάρη» καὶ ἔρχονται εἰς κάποιαν γνωριμίαν καὶ ἐπαφὴν μετὰ τῶν νέων, ἰδίᾳ ὅταν κάμνουν τὰ χορευτικὰ «καγκέλλια» ἢ «κύκλες»³.

Ἐν Ἁγία Ἄννη Εὐβοίας «τὰ κορίτσια τῆς παντρεῖᾶς δὲν πᾶνε στὴν ἐκκλησία ἐξὸν τὶς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα, Πάσχα κ.ἄ. Τὰ γ ε λ ο ῦ ν ε. Ἐννοεῖται τὸ ὄριον εἶναι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ ἄλλα χωριά, γιὰτὶ τὰ κορίτσια παντρεύονται μεγάλα. Κ' ἔτσι 16 - 18, 20 ἐτῶν μπορεῖ νὰ πηγαίνη, γιὰτὶ τὸ θεωροῦν μικρό. Ἐπίσης, ἂν ἔχη μεγαλύτερη ἀδερφή ἀνύπαντρη, ἢ μικρότερη πηγαίνει»⁴. Καὶ ἐν Θράκη «οἱ γυναῖκες στέκουνταν εἰς τὸν γυναικωνῖτη. Ἡ ἐκκλησία τῆς Σηλυβρίας εἶχε δυὸ γυναικωνίτας με καφάσια (διχτυωτά), τὸν ἓνα κάτω ἀριστερᾶ τῆς εἰσόδου καὶ ἓνα ἐπάνω, ὅπου ἀνέβαιναν με ἐσωτερικὴ σκάλα... Ξένο άντρα στὰ μάτια δὲν ἔβλεπαν' σὰν περνοῦσε άντρας καὶ κεῖνες κάθονταν, τὸν προσηκώνονταν ἄς ἦτανε καὶ μικρός»⁵. Εἰς τὴν Ἁνακού τῆς Καππαδοκίας «στὸ γυναικωνῖτη ἀνέβαιναν τὰ κορίτσια ἀπὸ μιὰ μικρὴ πόρτα ἀριστερᾶ. προσκυνῶντας σὲ ἰδιαίτερο προσκυνητᾶρι»⁶.

1. ΚΑ, ἀρ. 1908 Γ', σ. 128 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κόνιτσαν, 1953). Βλ. αὐτόθι, σ. 13 - 14.

2. ΚΑ, ἀρ. 1908 Α', ἔνθ' ἀν., σ. 13 - 14.

3. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΙ' - ΙΔ' (1960 - 61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 393 - 395.

4. ΚΑ, ἀρ. 1475, ἔνθ' ἀν., σ. 40.

5. Ἐλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ, ἔνθ' ἀν., σ. 49.

6. Θανάση Κωσταάκη, Ἡ Ἁνακού, Ἀθήνα 1963, σ. 199.

Ἄλλ' οὔτε εἰς τοὺς χοροὺς ἐπήγγαιναν τὰ κορίτσια, οὔτε εἰς ὀνομαστικὰς ἐορτὰς ἐλάμβανον μέρος. «Εἰς τὰ Κύθηρα συνήθως δὲν γίνονται ἐορταὶ τῶν γυναικῶν. Μερικαὶ ὅμως οἰκογένειαι, ἰδίως ὅταν τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς δὲν ἔχη ἐορτὴν, ἐορτάζουν τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς ἢ τῆς μεγάλης κόρης, διὰ νὰ ἔχουν καὶ αὐταὶ ἀνοικτὸ τὸ σπίτι των καὶ ἐπικοινωνίαν μὲ ἄλλα σπίτια»¹. Εἰς τὰ ἀρχοντικὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὰ κορίτσια παρηκολούθουν τὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ διασκεδάσεις κρυμμένα ὀπισθεν δικτυωτῶν καφασίων. Καὶ ἐν Σφακίσις πρὸ 50 ἐτῶν ἡ κόρη «δὲν ἐπήγγαινε πουθενὰ μόνη παρὰ μὲ συνοδεῖαν τοῦ πατέρα, τοῦ ἀδελφοῦ, ἐξαδέλφου καὶ σήμερον κατὰ πολὺ ὑφίσταται ἢ συνήθεια αὕτη»². Κατὰ δὲ τὴν τουρκοκρατίαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην αἱ κόραι ἦσαν αὐστηρότατα ἀποκεκλεισμένα. Τὴν ἡμέραν οὐδέποτε παρετηροῦντο εἰς τοὺς δρόμους, μόνον δὲ τὴν νύκτα ἔκαμνον ἐπισκέψεις, συνοδευόμεναι ὅμως πάντοτε ἀπὸ τοὺς γονεῖς των ἢ τοὺς ὑπηρέτας των, ὡς λέγει ὁ Γάλλος περιηγητὴς Tancoigne³.

Κατὰ τὸν 16ον αἰ., συμφώνως πρὸς πληροφориὰς ἐτέρου Γάλλου περιηγητοῦ, αἱ γυναῖκες εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος παρηκολούθουν τὰς κηδεῖας καὶ τότε ἐδίδετο εἰς αὐτὰς εὐκαιρία νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τοὺς ἀνδρας. Τὰς παρηκολούθουν δὲ καθ' ὁμάδας χωρισμέναι ἀπὸ αὐτούς. Αἱ γυναῖκες ἐπίσης ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς γάμους, ἀλλὰ καὶ τότε δὲν παρετηρεῖτο ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἀνδρας. Γερμανὸς περιηγητὴς, εὐρισκόμενος εἰς Τένεδον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, περιγράφει γαμήλιον ἐορτὴν, καθ' ἣν αὐταὶ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, διηρέθησαν εἰς ὁμάδας καὶ διεσκεδάσαν⁴.

Καὶ ἐν Ἰθάκῃ «οἱ κοπέλλες χωρὶς ἀδερφὸ δὲν ἐπαινῶσανε στὸ χορὸν»⁵. Ἐν Ἀθῆναις παλαιότερον (πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1827) τὴν ζωὴν τοῦ δρόμου ἢ Ἀθηναία κόρη δὲν τὴν ἐγνώριζε παρὰ μόνον ὅσον ἠδύνατο νὰ τὴν παρακολουθῇ ἀθέατος ἐντελῶς πίσω ἀπὸ τὸ καφασωτὸν παράθυρον⁶.

Ὁ περιορισμὸς τῆς νέας ἦτο καὶ εἶναι ἐλαφροτέρας μορφῆς ἐν Ἑρμιονίδι. Ἐνταῦθα «ἡ κόρη καὶ κάθε νέα γυναῖκα εἶναι ἐλεύθερη νὰ ἐξέρχεται τῆς οἰκίας της μόνη. Πρὸ 40 - 50 ὅμως ἐτῶν καὶ πλέον ἡ ἀνύπανδρος κόρη καὶ δὴ ἡ πρωτότοκος,

1. ΚΑ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 21.

2. Αἰκατερίνης Χρυσουλάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 384.

3. Π. Μ. Κοντογιάννη, Αἱ γυναῖκες τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1922, σ. 133.

4. Ἐνθ' ἄν., σ. 135.

5. ΚΑ, ἀρ. 2194, σ. 257 (Δ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἰθάκην, 1956).

6. Ἐφημερὶς «Ἀκρόπολις», Ἀθῆναι, 13 Μαΐου 1937.

όταν αυτή ήτο εις ηλικίαν γάμου, ήτο μὲν ἐλεύθερη νὰ ἐξέρχεται μόνη, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεπετο νὰ βγαίνει τακτικά. Εἰς τὰς πανηγύρεις, τὰς ἐορτάς, τὴν ἐκκλησίαν, ἐπισκέψεις κτλ. συνωδεύετο ὑπὸ τῶν γονέων της καὶ δὴ ὑπὸ τῆς μητρός της. Σήμερον τὰ κορίτσια εἶναι ἐλεύθερα νὰ πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ τὰς ἐορτάς μεγάλας ἢ μικράς καὶ ὅπου ἄλλοῦ»¹. Εἰς σχετικῶς δὲ ὑψηλότεραν καὶ ἐλευθεριωτέραν θέσιν εὐρίσκεται ἡ πρωτότοκος κόρη ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας της ἀδελφάς. Οὕτως ἐν Ἑρμιονίδι «αὕτη, καλουμένη *πρόβα*, ἐκαλλωπίζετο περισσότερο ἀπὸ τὰς ἄλλας, ἔκαμνεν ἐπισκέψεις μαζί μὲ τὴν μητέρα της, ἐπήγαινε τακτικά εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὰς πανηγύρεις κτλ., ἐνῶ αἱ μικρότεροι ἦσαν περιορισμένοι. Σήμερον ὅμως δὲν γίνεται σχεδὸν διάκρισις ὡς πρὸς τοῦτο»². Καὶ ἐν Καρπάθῳ, «ἐπειδὴ ἡ κτηματικὴ περιουσία τῶν γονέων ἀνήκει κατὰ τὸ ἔθιμον εἰς τὸν πρωτότοκον ἢ τὴν πρωτότοκον, ἕκαστος *κανακάρης* ἀποβλέπει εἰς γάμον μετὰ *κανακαρᾶς*, διότι τὰ ἄλλα τέκνα τῆς οἰκογενείας ἄρρενα ἢ θήλεα *κουτροῦλλες* εὐρίσκονται τοιουτοτρόπως εἰς μειονεκτικὴν θέσιν, ὅσον καὶ ἂν ἔχουν φυσικὰ ἢ ἐπίκτητα προσόντα ἀνώτερα [τῶν προσόντων] τῶν *κανακάρηδων*... Ἡ [δὲ] πρώτη μετὰ τὸν γάμον συγκινητικὴ χαρὰ εἶναι ἡ ἀπόκτησις τέκνου, πρωτογιοῦ ἢ πρωτοκόρης, *κανακάρη* ἢ *κανακαρᾶς*»³.

Εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἰδίᾳ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ὡς π.χ. ἐν Ἡπείρῳ, ἡ νεονύμφη ἦτο παλαιότερον «*σκλάβα* τῆς πεθερᾶς της. Τοῦτο κάπως ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον»⁴. Ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ «ἡ νύφη μπρὸς στὸν πεθερὸ καὶ στὴν πεθερὰ δὲ μιλοῦσε· μιὰ πού δὲν λογάριεσε τὴν πεθερὰ καὶ μίλησε, ἡ πεθερὰ τὴν καταράστηκε κ' ἔγινε κάτσινος κι ὡς τώρα βρίσκεται στὶς *Φανασάκρες*»⁵. Ἐν Ἀνακὸυ τῆς Καππαδοκίας (πρὸ τοῦ 1922) «ἡ γυναῖκα *κουραζόταν* ὀλιγώτερο τὸ χειμῶνα παρὰ τὸ καλοκαίρι. Ὅχι γιατί τὸ χειμῶνα ἔλειπαν οἱ γυναικεῖες δουλειές, ἀλλὰ γιατί ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ καὶ πέρα κοντὰ στὶς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ ἔβγαιναν κ' οἱ ἐξωσπιτικές»⁶. Εἰς τὰ Φερτάκαινα τῆς Καππαδοκίας «*νυφιώτι*» ἔλεγαν τὴν συνήθειαν νὰ μὴ ὀμιλῇ ἡ

1. ΚΑ, ἀρ. 1898, ἐνθ' ἀν., σ. 7, 8.

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 6 - 7.

3. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, ἐνθ' ἀν., σ. 74, 97. Τοῦ Αὐτοῦ, Νομικὰ ἔθιμα τῆς νήσου Καρπάθου, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 7-8. Περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς καὶ πολλαχῶς ἀξιοληψύτου θέσεως τῆς *κανακαρᾶς* ἐν Καρπάθῳ καὶ Κάσῳ βλ. αὐτόθι, σ. 110 κ. ἐξ., ἐν ἄλλαις δὲ νήσοις, σ. 121 κ. ἐξ. Βλ. τοῦ Αὐτοῦ, Τὸ κληρονομικὸν ἔθιμον τῶν *κανακάρηδων* ἐν Δωδεκανήσῳ, Λαογραφία, τόμ. ΚΗ', 1972, σ. 161 κ. ἐξ.

4. ΚΑ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἀν., σ. 210.

5. Ἐλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ, ἐνθ' ἀν., σ. 73.

6. Ἀνάση Κωστακη, ἐνθ' ἀν., σ. 199.

νύφη εις τὰ πεθερικά εἰμὴ διὰ σχημάτων ἢ διὰ τρίτου προσώπου¹. Εἰς τοὺς "Ἑλληνας πρόσφυγας ἀπὸ τὸ Κρίμσκι τῆς Ρωσίας «ἡ νύφη μένει μὲ τὸν πενθερό, ἀλλὰ δὲν μιλεῖ, ἂν δὲν τῆς δώσουν τὴν ἄδεια τὰ πεθερικά. Στὸ σπίτι διευθύνει ἡ πενθερά. Κι ἂν παντρέψῃ καὶ δεύτερο γιό, μένει κι αὐτὸς μαζί, ἂν μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν οἱ συνυφάδες. Ἄν δὲν συνεννοοῦνται, φεύγει ὁ πρῶτος γιὸς καὶ καθίζει χωριστά»². Καὶ ἐν Σινώπῃ τοῦ Πόντου «ἡ νύφη μπροστὰ στὸν πεθερό τὰ παλιὰ τὰ χρόνια δὲν μιλοῦσε ἀπὸ σεβασμό. Καὶ κάθε πρωὶ ἔσηκωνόταν μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα κ' ἐπήγαινε κ' ἔχυνε στὴν πεθερὰ καὶ τὸν πεθερό νερὸ καὶ πλυνόταν, τοὺς ἔδινε καὶ τὸ διπλομάντηλο κ' ἐσκουπίζονταν, ὡς ἓνα χρόνον»³. Ἐν Καστανοφύτῳ Καστορίας «οἱ νύφες δὲν σηκώνουν μάτι νὰ καλοκοιτάξουν τὸν πενθερό τους καὶ τοὺς συζύγους των»⁴. Εἰς δὲ τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «ἡ νύφη ὀφείλει νὰ δείχνῃ ἀπόλυτον ὑποταγὴν εἰς τὴν πεθερὰ καὶ εἰς τὰς συζύγους τῶν πρεσβυτέρων ἀνδραδέλων, ἂν καὶ κατοικοῦν στὸ ἴδιο σπίτι. Τὶς ἐργασίες τοῦ σπιτιοῦ θὰ τις κἀνῃ ὅλες ἡ νύφη μὲ τὴν βοήθεια τῆς πεθερᾶς. Οἱ ἀνύπαντρες κουνιάδες συνήθως ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν προικιῶν τους. Ἐπίσης ἡ νύφη ὀφείλει σεβασμὸν καὶ ὑποταγὴν στὸν πεθερό της καὶ στοὺς κουνιάδους καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἀνύπαντροι καὶ νεώτεροι ἀπὸ τὸν σύζυγό της, ἐφ' ὅσον κατοικοῦν στὸ ἴδιο σπίτι»⁵.

Ἐν Ὑδρᾷ «ἡ νύφη ἔκανε ὅλες τις δουλειές. Ἐκλωθε, ἐπλεχε, ὕφαινε στὸν ἀργαλειό, μαγέρευε, σφουγγάριζε, ἐπλενε, κουβαλοῦσε τὸ νερὸ ἀπ' τὰ πηγάδια, ὅταν δὲν εἶχανε ἀκόμα φτειάσει στέρνες ἢ ὅταν ἀδειάζανε οἱ στέρνες, κοίταζε τὸν ἄντρα της, τὰ παιδιὰ της, τὰ πεθερικά της, τοὺς γονεῖς της. Ὅλα μονάχη της. Ὑπηρέτριες δὲν εἶχανε τότε οὔτε καταδεχόνταν οἱ καλὲς νοικοκυράδες νὰ ἔχουν ὑπηρέτριες. Πολλὸ ἀργότερα ἀρχίσαν νὰ παίρουν ὑπηρέτριες»⁶. Ἐν Σαμονίβῳ τοῦ Σουλίου μοῦ ἔλεγον : «Ὁργώνουμε ἓνα χωράφι. Τὸ σπέρνομε. Ἐρχετ' ἡ ὥρα γιὰ τὸ σκάλο. Θὰ τὸ

1. Ἀναστ. Ἀλεκτορίδου, Λεξιλόγιον τοῦ ἐν Φερτακαίνους τῆς Καππαδοκίας γλωσσικοῦ ἰδιώματος, Δελτίον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρ. τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', 1883, σ. 500.

2. ΚΑ, ἀρ. 1379, σ. 160 - 161 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, Ἄλευρὰς - Κρίμσκι Ρωσίας [πρόσφυγες], 1939).

3. ΚΑ, ἀρ. 1151, σ. 34 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη παρὰ προσφύγων ἐκ Σινώπης Πόντου, 1938). Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς ὑποταγῆς, τοῦ σεβασμοῦ τῆς νύμφης πρὸς τὸν πενθερόν, τὴν πενθερὰν καὶ ὄλους τοὺς μεγάλους ἐν Π. Σαλαπασίδῃ - (Ψηλάνη), Τὸ μᾶς'. Ποντιακὴ Ἔστια, ἔτ. Β', 1951, σ. 1055 - 6, Ἰ. Τ. Παμπούκη, Μῦθοι τῆς Οἰνῆς τοῦ Πόντου, Ἀθήναι 1963, σ. 157.

4. ΚΑ, ἀρ. 1103, σ. 35 (συλλ. Γ. Μπακάλη, Καστανόφυτον Καστορίας, 1937).

5. ΚΑ, ἀρ. 1159 Β', ἐνθ' ἀν., σ. 111.

6. Ν. Γ. Χαλιόρη, Ὑδρεια λαογραφικά, Πειραιεὺς 1931, σ. 52 - 53, 152.

σκαλίση ή γυναίκα. "Έρχετ' ή ώρα για τήν καλαμιά. Θα τὸ θερίση ή γυναίκα. "Έρχετ' ή ώρα για τή ρόκα, δηλαδή νά πάρωμε τ' άστάχυ τοῦ καλαμποκιού. Θα τὸ μαζέψη ή γυναίκα, θα τὸ ξεφυλλίση καί, ὅταν τὸ στουμπίζη, εἶναι κι ὁ άντρας μαζί... τὸ λιάζει ή γυναίκα μόνη της, τὸ πάει στο μύλο κι ὁ άντρας άνευθύνεται»¹. 'Επίσης «ή γυναίκα θα πάη νά κόψη καί νά μεταφέρη τὰ καυσόξυλα τῆς χρονιάς. Φέρνει τὸ νερό ζαλωμένη τή βαρέλλα, πού περιέχει 20 - 25 ὀκάδες. Καί τὰ καυσόξυλα τὰ ζαλώνεται. "Έχει καί τίς ἐργασίες τοῦ σπιτιοῦ καί τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. 'Υπακούει τυφλά στον πεθερό της»². Εἰς τὰ Κύθηρα «παλαιά εἰς τὸν Ποταμόν αἱ γυναῖκες καί τὰ κορίτσια μετέφερον ἐπὶ τῆς πλάτης των καύσιμα ξύλα, σήμερον ὅμως ὄχι. 'Επίσης μετέφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν κατὰ τήν μεταφορὰν αὐτῶν»³. Εἰς τὰ χωρία τῆς Νάξου αἱ γυναῖκες καί καυσόξυλα μεταφέρουν καί τήν στάμναν ἀπὸ τὰ πηγάδια καί ἄλλα βάρη ἐπὶ τῶν ὤμων καί τῆς κεφαλῆς. 'Εν Σφακίοις τῆς Κρήτης εἰς τήν γυναίκα ἐπετρέποντο μόνον τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐπιτηδεύματα, ἤτοι τὸ μαγειρεύειν, τὸ πλύνειν, τὸ ὑφαίνειν κττ.⁴ Εἰς δὲ τὸ Μανιάκι «τὸν παιδεμὸ τῆς γυναίκας», περιγράφουσα ή Μαγδαληνὴ Τσάκωνα, λέγει τὰ ἐξῆς: «Τῶν ἀνδρῶν οἱ δουλειές εἶναι πάντα πολλές καί σκληρές. Τῶν γυναικῶν οἱ δουλειές ὅμως εἶναι περισσότερες καί σκληρότερες. Γυναικεῖες δουλειές εἶναι ὅλες οἱ δουλειές. Ζυμώνουνε, ὑφαίνουνε, μαγειρεύουνε, μαγγανίζουνε, λαναρίζουνε, γνέθουνε, σκάφτουνε, σκαλίζουνε, χαρακώνουνε, βοτανίζουνε, θερίζουνε, ἄλωνίζουνε, φέρουνε ζαλιές στήν πλάτη καί συγχρόνως ἔχουνε μπροστά τους κρεμασμένο τὸ παιδί στή νάκα, τὸ σακκούλι μὲ τὸ ψωμί στον ὄμο, τήν τσούμα (ξύλινη κατσαρόλα) μὲ τὸ φαῖ μπροστά. 'Η τελευταία αὐτὴ εἰκόνα δείχνει ἐλάχιστα τὸν παιδεμὸ τῆς γυναίκας στο Μανιάκι, ὅπως καί σ' ὅλα τὰ χωριά. Δὲν μπορεῖ νά γίνη περισσότερος λόγος ἐδῶ γιὰ τίς δουλειές τῆς γυναίκας. Μόνο γιὰ τὸν ἀργαλειὸ λίγα. Τὸν ἀργαλειὸ τὸν βάνουν καλοκαίρι, γιὰ τὸ χειμῶνα εἶναι νότος καί κολλάει τὸ πανί, τὰ μιτάρια, καί δὲν ὑφαίνεται εὐκολα τὸ πανί, ἐξὸν καί εἶναι χοντρικό, μπορεῖ καί νά τ' ἀφήκης. 'Ο ἀργαλειὸς εἶναι δουλειά καί δουλειά. Λένε :

*Τὸ κέντημα εἶναι γλέντισμα
κ' ή ρόκα εἶναι σιωιάνι
κι ὁ ἀναμμένος ἀργαλειὸς
εἶναι σκλαβιά μεγάλη»⁵.*

1. ΚΛ, ἀρ. 2277 Α', σ. 185 - 186 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικά ἀποστολή εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια, 1958).

2. "Ενθ' άν., σ. 186.

3. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' άν., σ. 21.

4. Γ ρ. Π α π α δ ο π ε τ ρ ά κ η, 'Ιστορία τῶν Σφακίων, 'Αθήνα 1888, σ. 54.

5. ΚΛ, ἀρ. 1478, σ. 115 (συλλ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, Μανιάκι, 1938). Βλ. καί Δ. Λ ο υ-

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ δημοσιογράφος Βλάσιος Γαβριηλίδης εἰς ἄρθρον τοῦ «περὶ γυναικῶν» ἔγραφεν : «Ἡ Ρουμελιώτισσα, ἡ Θεσσαλὶς εἰς τὰ βαρέα τῆς Δήμητρος ἔργα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ ὑπερβάλλουν τοὺς ἄνδρας αὐταί. Εἰς τὴν Ρούμελην αἱ γυναῖκες κάμνουν χωράφι· θερίζουν τοὺς ἀγρούς καὶ δεματίζουν τοὺς στάχους· συχνὰ χρησιμεύουν ὡς ἵπποκόμοι. Συχνότατα κόβουν ξύλα· μάλιστα αἱ Ἀμπλιανιώτισσαι. Αὐταὶ τροφοδοτοῦν ὅλην τὴν ξυλειαὶν εἰς τὴν Λαμίαν. Ἐνῶ δὲ πωλοῦν τὰ ξύλα περιφερόμεναι εἰς τὰς ὁδοὺς, συγχρόνως γνέθουν μὲ τὴν ρόκα τους, κρατοῦν καὶ δύο - τρία βεδούρια γιαούρτης, ἐνῶ εἰς τὴν ράχην τους φέρουν φορτωμένο τὸ μπεσίκι ὅπου κοιμᾶται τὸ μικρὸ Ἀμπλιανόπουλο . . . Εἰς τὶς στάνες [οἱ Ἀμπλιανιώτισσες] βοηθοῦν τοὺς ἄνδρες εἰς τὸ ἄρμεγμα, κοπανίζουν τὸ βούτυρον, πῆζουν τυρόν, κουρεύουν αὐταὶ τ' ἄρνια, χρησιμεύουν αἱ ἴδιαι ὡς τσοπάνισσαι μὲ μακρυὰν ἀγκλίτσαν εἰς χεῖρας, τσαρούχια εἰς τοὺς πόδας καὶ κάπαν ἀνδρικήν ἐπ' ὤμων . . . Ὁ διερχόμενος τὰ διάφορα σταφιδοφόρα κέντρα διὰ τοῦ συρμοῦ τῆς Πελοποννήσου ἀντιλαμβάνεται τὸ τί ἐργασίαν κάμνουν αἱ γυναῖκες εἰς τὰς ἀμπέλους. Εἰς τὰ πλουσιώτερα χωρία τῆς Ἀττικῆς ἡ ἀγροτικὴ τῶν γυναικῶν ἐργασία εἶναι εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν»¹. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀσχολούμενος περαιτέρω μὲ τὰ ἐν Μάνη συμβαίοντα, παρατηρεῖ : «Εἰς τὴν εὐφυστάτην Μάνην, ὡς πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν κτημάτων, ἡ γυνὴ κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἀνδρός. Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς καλλιέργειας, τῆς συλλογῆς τῶν καρπῶν ἴσταται παραλλήλως (τοῦ ἀνδρός) καὶ πολλάκις μάλιστα πρωταγωνιστεῖ. Χωρὶς τὸ τοιοῦτο νὰ τῆς ἀφαιρῇ τὸ βάρος τῶν οἰκιακῶν ἀσχολιῶν. Κόπτουσα τὰς ἐλαίας, ἀλμέγουσα πρόβατα, ἔχει πάντοτε τὴν φροντίδα τοῦ τέκνου, τὴν ὑποχρέωσιν τῆς κατασκευῆς τοῦ φαγητοῦ, τοῦ ζυμώματος, τοῦ ραψίματος, ἀποτελοῦσα ἕκτακτον φαινόμενον οἰκοκυρᾶς. Ὅταν δ' ἀνάψη τὸ τουφέκι μεταξὺ ἐχθρικῶν οἰκογενειῶν... ἡ Μανιάτισσα, ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστος διὰ πάντας τοὺς μαχομένους, διέρχεται δι' αὐτῶν βοηθοῦσα τοὺς πληγωμένους ἢ φέρουσα πολεμοφόδια εἰς τοὺς ἰδικούς της»².

Εἰς τὰ Κύθηρα «ἡ σύζυγος καὶ τὰ παιδιὰ ὑπακούουν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρὸς εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ τὴν διαχείρισιν τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὴν τῆς μητρὸς εἰς τὴν οἰκοκυρικὴν τοῦ σπιτιοῦ... Ἡ πενθερὰ ἀπέναντι τῆς νύφης

κ ο π ο ὑ λ ο υ, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 91 : «Τραβᾶμε καὶ μεῖς (οἱ ποιμένες) βάσανα, πού πᾶμε κοντὰ στὸ πρᾶμα ἀλλὰ οἱ γυναῖκες μας τὰ πιὸ πολλά. Αὐτές, βλέπεις, πᾶνε καὶ φορτωμένες σέ ι α. Πολλὲς φορές κουβαλοῦν στὸν ὄμο καὶ τὴ σαρμανίτσα μὲ τὸ βυζαστάρικο παιδί. Ἀφήνω τὰ ζυμώματx καὶ τὰ μαγειρέματα !».

1. Β λ. Γ α β ρ ι η λ ἰ δ ο υ, Αἱ γυναῖκες, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 65 - 66. (Ἀναδημοσίευσιν ἄρθρων τοῦ 1896).

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 67 - 68. Πρβλ. καὶ Π. Π. Κ α λ ο ν ἄ ρ ο υ, ἔνθ' ἀν., σ. 50 - 54.

είναι ισχυροτέρα, ἀπέναντι τοῦ γαμβροῦ ἠπιωτέρα, ἀλλὰ πάντοτε ἀπονέμεται ὁ ὄφει-
λόμενος σεβασμός»¹.

Ἡ κοινωνικὴ ἐν τῷ οἴκῳ θέσις τῆς νεονύμφου φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀποσιω-
πήσεως ἢ τοῦ τρόπου ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματός της καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς προσφωνήσεων
τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Τὴν νέαν σύζυγον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ γαμβροῦ (τοῦ συζύγου της) εἰς πλεῖστα
μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν προσφωνοῦν μὲ τὸ ὄνομά της, ἀλλὰ διὰ τοῦ προσηγορικοῦ
νύ φ ε ἐν Πόντῳ², νύ φ η ἐν Βιθυνίᾳ³, νύ φ' ἐν Σάμῳ⁴, νυ φα διὰ ἐν Θεσσα-
λίᾳ⁵, νύ φ η Γ ι α ν ν ο ὺ ἢ Δ η μ ῆ τ ρ α ι ν α ἐν Μάνη⁶, νύ φ η ἐν Πυλίᾳ,
πα πα δ ο νύ φ η δὲ λέγουν ἐν Ἰθάκῃ τὴν νύμφην ἱερέως⁷. Ἐν Κυθήροις «ὁ σύζυ-
γος προσωνυμεῖται ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομά του, π.χ. Γιάννη, ἢ προ-
τάσσεται τὸ μ π ρ έ⁸, π.χ. μπρ έ Γιάννη, ἢ καὶ μόνο τὸ μπρ έ. Ὁ σύζυγος κατὰ τὸν ἴδιον
τρόπον προσφωνεῖ τὴν σύζυγόν του ... Ἡ σύζυγος εἰς τοὺς ξένους προσωνυμεῖ τὸν
σύζυγόν της : ὁ ἄντρας μου, ὁ ἀνθρωπός μου, ὁ καλός μου, ὁ νοικοκύρης μου,
τ' ἀφεντικό μου⁹... Γενικῶς ἢ ὑπανδρος γυνὴ προσωνυμεῖται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ
ἀνδρός της· π.χ. ἡ Βασίλαινα, ἡ Πετρού, ἡ Ἀντωνού, ἀλλὰ καμμιά φορὰ καὶ ἐκ τοῦ
οἰκογενειακοῦ ἐπιθέτου· π.χ. Παπαδόνη, Πατερόνη κτλ. Τὰ κορίτσια προσω-
νυμοῦνται ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τῆς οἰκογενείας· π.χ. ἡ Βαρδοπούλα, ἡ κόρη τοῦ Βάρδα,
ἡ Γαβριλοπούλα, ἡ κόρη τοῦ Γαβρίλη. Ὅταν δὲ εἶναι μεγάλες θυγατέρες μιᾶς οἰκο-
γενείας μαζί μὲ τὴν μητέρα τους προσωνυμοῦνται : οἱ Ἀντωνιάνισσες, οἱ Βασιλιά-
νισσες, οἱ Καλουτσιάνισσες, αἱ γυναῖκες τοῦ Ἀντώνη, τοῦ Βασίλη κτλ.»¹⁰.

Ἐν Καστανοφύτῳ Καστορίας «τὰς γυναῖκας τὰς ἀποκαλοῦν οὔτε νύφη οὔτε
μὲ τὸ ὄνομά τους, ἀλλὰ Χρήσταινα, Πασχάλαινα κττ.»¹¹. Καὶ ἐν Ζαγορίῳ «ὁ πενθερός
ἢ ἡ πενθερὰ προσφωνοῦν τὰς γυναῖκας τῶν υἱῶν των μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός Χρή-

1. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἀν., σ. 18.

2. ΚΛ, ἀρ. 31, σ. 505 (Ἰ. Βαλαβάνη, Ποντικά, 1912;).

3. ΚΛ, ἀρ. 1148, σ. 136 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, παρὰ προσφύγων ἐκ Βιθυνίας, 1938).

4. ΚΛ, ἀρ. 753, σ. 331 (Σωτ. Ν. Ἰωαννίδου, Μελέτη καὶ παρατηρήσεις ἰδιώματος
Σαμίων, 1921).

5. ΚΛ, ἀρ. 669, σ. 42 (Νικ. Μίνσκη, Ἰδιάζουσαι Θεσσαλικάι λέξεις, 1916).

6. ΚΛ, ἀρ. 1523, σ. 151 (συλλ. Ἰ. Γιαννακούρου, Γέρμα Μάνης, 1929).

7. ΚΛ, ἀρ. 884, σ. 92 (συλλογὴ λέξεων Σ. Μουσοῦρη, Ἰθάκη, 1924).

8. Ἡ λ. μ π ρ έ δὲν εἶναι προσβλητικὴ. Εἶναι ἐπιφώνημα μὲ δόσιν συμπαθείας, ἐνῶ
ἡ λ. β ρ έ θεωρεῖται προσβλητικὴ.

9. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἀν., σ. 17.

10. Ἐνθ' ἀν., σ. 19.

11. ΚΛ, ἀρ. 1103, ἐνθ' ἀν., σ. 35.

σταινα, Γιάνναινα κττ.»¹. Εἰς δὲ τὸ Βραχώρι Ἡπείρου, «ὅταν παντρευτῆ καμμιά, τῆ φωνάζουνε ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς Κώσταινα, Γιάνναινα, Βασίλαινα κτλ. Κι ὁ ἀνδρας τους τοὺς φωνάζει ἔτσι: "Ὁρ' Γιώργαινα, Κώσταινα κτλ. Δὲν τὴν φωνάζουν τ' ὄνομά της ποτέ»². Ἐν Θεσπρωτίᾳ «ἡ σύζυγος παρ' ἀπάντων τῶν μελῶν καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ ἀνδρὸς της καλεῖται νύφη, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρὸς· π.χ. Ἀναστάσαινα, οὕτω δὲ πάντοτε παρὰ τῶν ξένων»³. Ἐν Θεσσαλίᾳ τὰς ὑπάνδρους γυναῖκας καλοῦσι πάντοτε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου⁴. Ἐν Ἀγίᾳ Ἀννῆ Εὐβοίας ὁμοίως⁵. Καὶ ἐν Σφακίοις τῆς Κρήτης «ἡ παντρεμένη γυναῖκα παίρνει τὸ ὄνομα πάντοτε ἀπὸ τὸν ἄντρα : ἡ Παπιρογιάνναινα, ἡ Ἀναστασομανούσαινα, ἡ Παντελομανόλαινα· ἀκόμα καὶ τὰ παιδιὰ ἀκούονται μὲ τὴν προσωνυμίαν αὐτῆν, ὡς ὁ Σήφης τῆς Λεντιδομιχάλαινας, ὁ Σταῦρος τῆς Σηφροστρατίνας κττ.»⁶.

Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἄλλης συνυφάδες ἡ νύφη χαρακτηρίζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς της· π.χ. ἡ Θανάσαινα, ἀλλὰ καὶ ἡ Θανασόνυφη. Τὸ δεύτερον τοῦτο συνηθίζεται κυρίως μέσα στὴν οἰκογένεια. Ἀπὸ τοὺς ἕξω ὀνομάζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου, δηλ. ἡ Μαραντόνυφη, ἡ σύζυγος τοῦ Μαράντου, ἀλλὰ καὶ ἡ Θανάσαινα ἢ Μαραντίνα καὶ συχνότερα ἀκόμη ἡ Μαραντοθανάσαινα»⁷. Αὐτόθι «ὁ ἄντρας ἀποφεύγει νὰ πῆ ἡ γυναῖκα μου, ἀλλὰ θὰ πῆ ἡ νοικοκυρά μου, ἢ θὰ τὴν ἀναφέρουν μὲ τὸ ὄνομά της ἢ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου αὐτῆς· π.χ. ἡ Θανάσαινα, ἡ Γιώργαινα κτλ.»⁸.

Διάφορος εἶναι ἡ κατάστασις εἰς τινὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οὕτω π.χ. ἐν Τήνῳ, ὡς λέγει ὁ Ἄδ. Ἀδαμαντίου, «τὴν γυναῖκα, καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπανδρευθῆ, δὲν τὴν λέγουν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου της, παρὰ ὡς ὅτε ἦτο ἀνύπανδρος μὲ τὸ τοῦ πατρὸς της, καὶ δὲν τὴν λέγουν ὅπως εἰς ἄλλα μέρη π.χ. Γιαννοῦ, ἀν ὁ σύζυγος λέγεται Γιάννης κτλ. Ἀκόμη μεταξὺ συζύγων ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο, δηλ. ὁ σύζυγος φωνάζει τὴν σύζυγον : Φαλτάνα τοῦ Γιώργη καὶ ἐκείνη Κωστῆ τοῦ Μανόλη»⁹. Ἐν Γαλανᾶδες Νάξου «τὰ παιδιὰ ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἰσχυρότερου τῶν συζύγων, ἦτοι ἂν εἶναι ἰσχυρότερος ὁ ἀνδρας (ἐὰν δηλ. αὐτὸς διοικῆ τὸν

1. ΚΑ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 219.

2. ΚΑ, ἀρ. 1432, σ. 397 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, ἐκ Βραχωρίου Ἡπείρου, 1940).

3. ΚΑ, ἀρ. 423, σ. 103 (συλλ. Λεων. Βαξεβάνη, Θεσπρωτικά, Κωνσταντινούπολις, 1906).

4. Κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐαγγέλου Παπαγεωργίου ἐκ Καρδίτσας.

5. ΚΑ, ἀρ. 1479 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 37.

6. Αἰκ. Χρυσουλᾶκη, ἐνθ' ἄν., σ. 384.

7. ΚΑ, ἀρ. 1159 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 109.

8. Ἐνθ' ἄν., σ. 111.

9. ΚΑ, ἀρ. 1402 ΙΖ', σ. 269 (συλλογὴ Ἄδ. Ἀδαμαντίου, Τήνος, 1895).

οἶκον), τότε ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, ἐὰν δὲ εἶναι ἰσχυροτέρα ἢ γυναιῖκα, τότε τὰ παιδιὰ ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τῆς γυναικας· π.χ. ὁ *Γιάννης τῆς Σοφίας, τῆς Χρυσάνθης, τῆς Κυριακῆς, τῆς Παρασκευῆς, τῆς Λιανῆς* κττ.»¹. Ἐν δὲ τῇ Ἑρμιονίδι «τὰ παιδιὰ καὶ αὐτοὶς ὁ σύζυγος προσωνυμοῦνται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναικός, π.χ. ὁ *Βασίλης τῆς Γεωργίας*, ἦτοι ὁ ἀνδρας τῆς Γεωργίας κτλ.»². Εἰς τὰ Κύθηρα «τὰ παιδιὰ, ὅταν ἡ γυναιῖκα εἶναι χήρα ἢ ὁ ἀνδρας τῆς εἶναι χρόνια ξενιτεμένος, προσωνυμοῦνται μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρός των· π.χ. Ἑλπιδοπούλα, ἡ κόρη τῆς Ἑλπίδας, ἢ ὁ *Μανόλης τῆς Ἑλπίδας*. Ἐπίσης παραθέτομεν καὶ τὰ ἐξῆς παραδείγματα : «Ἐνας εἶχε γυναιῖκα *Ἀγλαίαν* καὶ ἐκαλεῖτο *Ἀγλαῖος* καὶ κατ' ἀντιμετάθεσιν *Ἀγαλιός*, γνωστὸν παρεπίθετον εἰς τὴν Χώραν. Ἐνας ἄλλος εἶχε γυναιῖκα *Καικιλίαν* καὶ ὀνομάσθη *Καικίλιος* καὶ κατὰ παραφθορὰν *Τσιτσιλιος*, γνωστὸν ἐπίθετον εἰς τὰ Κύθηρα»³.

Ἐν Καρπάθῳ «πολλοὶ υἱοὶ καὶ θυγατέρες φέρουν τὸ ὄνομα τῆς μητρός καὶ οὐχὶ τοῦ πατρὸς ὡς ἐπώνυμον, χωρὶς νὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην ὄρφανοί, ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιτόπιον συνήθειαν ἐμφανιζομένην κυρίως εἰς τὰ πρῶτα τέκνα καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας ἐκεῖνας, ἐν αἷς ἡ ὑπεροχὴ τῆς γυναικός ἀπέναντι τοῦ ἀνδρός φαίνεται ἀδιαφιλονίκητος»⁴.

Ἐν Σάμῳ ἡ διεύθυνσις τοῦ οἴκου ἀφέθη εἰς τὴν σύζυγον, ἥτις ἐγένετο ὁ κύριος ρυθμιστὴς τῆς οἰκογενείας. Ὁ σύζυγος ὄλην τὴν ἡμέραν εἰργάζετο εἰς τὰ κτήματα μακρὰν τοῦ χωρίου. Ἐὰν αὐτὰ ἦσαν λίαν ἀπομεμακρυσμένα, διέμενεν εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἐπεσκεπτετο τὸ χωρίον μόνον κατὰ τὰς ἐορτάς. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρός ἦτο περιωρισμένη. Οἱ παῖδες ἤκουον τὸ ὄνομα τῆς μητρός ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας καὶ αὐξάνοντες κατὰ τὴν ἡλικίαν δὲν ἐδυσκολεύοντο νὰ λαμβάνουν τοῦτο ὡς ἐπώνυμον. Ἄλλοι λόγοι εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλονται τὰ ἐν Σάμῳ μητρωνυμικὰ εἶναι, κατὰ τὸν Ν. Ζαφειρίου, οἱ ἀκόλουθοι : α) ἡ χρεῖα τῆς μητρός, ἥτις κατελάμβανεν ἐν τῷ οἴκῳ τὴν θέσιν τοῦ προώρως ἀποθανόντος πατρὸς, β) ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως ἀπὸ ἄλλους ἔχοντας τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον, γ) ὁ γάμος ἀσήμου τὸ γένος ἀνδρός μετὰ γυναικὸς εὐγενοῦς τὸ γένος, δ) ὁ γάμος ἐγγραμμάτου γυναικὸς μετ' ἀπαιδεύτου ἀνδρός κττ.»⁵

1. ΚΛ, ἀρ. 1466, σ. 17 (συλλ. Δ. Κορακίτου, Γαλανᾶδες Νάξου, 1920).

2. ΚΛ, ἀρ. 1898, ἐνθ' ἀν., σ. 8.

3. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἀν., σ. 19 - 20.

4. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Νομικὰ ἔθιμα τῆς Καρπάθου..., σ. 131.

5. Ν. Ζαφειρίου, Τὸ μητρικὸν δίκαιον ἐν Σάμῳ, Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. Α', 1946, σ. 134 - 137. Βλ. γενικῶς περὶ τῶν Νεοελληνικῶν μητρωνυμικῶν τὴν μελέτην τοῦ Νικ. Ἀνδρ.

Ἦδη ἄς ἴδωμεν πῶς προσφωνεῖ ἡ νύμφη τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ: Ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ «ἡ γυναῖκα δὲν ἔλεγε τοῦ ἀνδρός της τὸ ὄνομα· νὰ τὸ ἔλεγε τὸ εἶχαν ντροπῆ· σὰν τὸ φώναζε, ἔλεγε, ποῦ εἶσαι λεγῶ, ἔλα λεγῶ. Μπρὸς στοὺς ξένους ἔλεγε: ὁ ἀφέντης, ὁ ἀφεντάκης, ὁ δικός μου· ἂν εἶχε παιδιὰ ὁ πατέρας μας, ὁ πατέρας τους. Στὸν ἄντρα της μπροστὰ ροῦχα δὲν ἄλλαζε, τὸ βράδου ἔσβηνε τὸ καντήλι κ' ὕστερα ξεγυμνώνονταν καὶ ἄλλαζε ἀσπρόρροχα»¹. Ἐν Αἰθίωπῳ «ἡ γυναῖκα ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ ἀνδρός της εἰς τρίτον (πρόσωπον) λέγει ὁ νοικοκύρης μ'. "Ὅταν τὸν φωνάζῃ, τὸν καλεῖ μὲ τὸ ὄνομά του. Ὁ σύζυγος λέγει ἡ νοικοκυρά μ'"»². Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας, «ὅταν μιλοῦν γιὰ τοὺς ἄντρες των ἐμπρὸς σὲ ξένους, τοὺς ἀναφέρουν μὲ τὸ ὄνομά των· π.χ. ὁ Θανάσης, ὁ Γιώργης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε γίνεται εἰς τὴν Κορώνην. Στὴν Κορώνην λέγουν πάντα ὁ νοικοκύρης μου ἢ ὁ πατέρας μας, ὅταν ἀρχίσουν καὶ κάνουν παιδιὰ. Ποτέ, οὐδέποτε θὰ ποῦν ὁ ἄντρας μου»³. Εἰς τὸ Καπλίαν Πυλίας, «ὅταν περνᾷ ἡ ἡλικία, ἀλληλοαποκαλοῦνται γέρος καὶ γριά»⁴. Τὸ ἔθιμον ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ Σελίνῳ Κρήτης ἡ γρά μου σημαίνει ἡ σύζυγος μου καὶ ὁ γέρος μου ὁ ἄντρας μου⁵. Καὶ ἐν Σφακίῳ ἡ σύζυγος ἀποκαλεῖ τὸν ἄνδρα της ὁ γέρος μας⁶. Ἐν Ἀγίᾳ Ἀννῇ Εὐβοίας «τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸν πατέρα καὶ τὰ παιδιὰ καὶ ἡ μάνα ἔλεγαν ἀφέντης μου ... καὶ τὸν κουνιάδου ἀφέντη»⁷. Ἐν Καστορίᾳ ἡ σύζυγος ἔλεγεν ὁ κύριός μου, τοῦτέστιν ὁ ἄντρας μου⁸. Ἐν Νάξῳ (χωρ. Καλόξυλος) ὁ τσούρης μου καὶ ἐν Ἀπειράνθῳ τῆς αὐτῆς νήσου ὁ κυούρης μου⁹ καὶ ὁ νοικοκυούρης μου. Ἡ μητέρα ἐπίσης ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἔλεγε πρὸς τὰ παιδιὰ της ἀφέντης σας (ὁ ἀφέντης)¹⁰.

ὡ τ η, Die mittel- und neugriechischen Metronymica. (Atti e memorie dei VII Congresso Internazionale die Scienza Onomastiche, Firenze - Pisa, 1961, τόμ. II, σ. 59 - 66. Βλ. καὶ Δικ. Βαγιακάκου, Σχεδιάγραμμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι. 1833 - 1962, Ἀθηνᾶ, τόμ. 67, 1963/64, σ. 184 - 188.

1. Ἐλπιν. Στ α μ ο ὄ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἔνθ' ἄν., σ. 73.
2. ΚΛ, ἀρ. 1160 Α', ἔνθ' ἄν., σ. 149.
3. ΚΛ, ἀρ. 1159 Β', ἔνθ' ἄν., σ. 111.
4. ΚΛ, ἀρ. 1378 Α', ἔνθ' ἄν., σ. 41.
5. ΚΛ, ἀρ. 1567, σ. 14 (συλλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Σέλινον Κρήτης, 1933).
6. Α ἱ κ α τ ε ρ. Χ ρ υ σ ο υ λ ἄ κ η, ἔνθ' ἄν., σ. 383.
7. ΚΛ, ἀρ. 1479 Γ', ἔνθ' ἄν., σ. 94.
8. ΚΛ, ἀρ. 1100 Ζ', σ. 53 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Καστοριά, 1937).
9. Πρβλ. τὸ βυζαντινὸν κύρησ.

10. Καὶ ἐν Κρήτῃ ἀφέντης. Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἦτο ἐν χρῆσει καὶ ἡ λ. ἀφεντίτσης. Πρβλ. καὶ τὸ τοπωνύμιον Ἀφεντικὸ. Ἡ λ. ἀφέντης ἀπαντᾷ νῦν καὶ ὡς τίτλος κοινωνικῆς διακρίσεως.

Ἐν Ἀμυγδαλιᾷ Αἴνου ἀφέντης προσωνομεῖται ὑπὸ τῆς νύμφης καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας ὁ πενθερὸς καὶ ὁ ἱερεύς»¹. Ἐν Μαδύτῳ ἀφιντάκης προσεφωνεῖτο ὁ πενθερὸς παρὰ τῆς νύμφης χάριν σεβασμοῦ². Ἐν Λήμῳ προσφωνεῖται πατέρα καὶ ἡ πεθερὰ μητέρα³. Ἐν Κονίτῃ τὸν πατέρα προσφωνοῦν ἀφέντη καὶ τὴν πενθερὰν κερά⁴. Ἐν Νάξῳ (χωρίον Γαλανᾶδες) ἡ μητέρα λέγεται κυουρά⁵, εἰς δὲ τὸ Βραχώρι Ἡπείρου κυρὰ φωνάζει ἡ νύμφη τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἀνδρός⁶. Ἐν Ἰθάκῃ «τὸν πατέρα τὸν φωνάζουν μῶρ' ἀφέντη καὶ τὴν μητέρα μωρὲ μάννα. Αὐτὸ ἦτανε σέβας. Τῆ νόνα (γιαγιά) τήνε λέγαμε μωρὲ κυρὰ καὶ τὸ νόνο (παπποῦ) μπρὲ παπούλη»⁷. Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «τὸν πεθερὸ ἡ νύφη φωνάζει ἀφέντη ἢ πατέρα καὶ τὴν πεθερὰ μάννα»⁸. Ἀφέντη ἢ ἀφεντάκη καλεῖ ἡ νύμφη καὶ τὸν ἀνδράδελφόν της ἐν Χατζηγυρίῳ Κεσσάνης⁹. Ἐν Προύσῃ ὁ ἀνδράδελφος προσωνομεῖτο ἀφεδάκος¹⁰, ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος καὶ Φενεῶ Κορινθίας ἀφέντης¹¹. Ἐν Ἀγία Ἄννη Εὐβοίας «ἡ νύφη λέει τὴν κουνιάδα κυρασὺ, ἀφέντη δὲ τὰ κουνιάδια καὶ τὰ ἐξαδέλφια τοῦ ἀνδρός»¹². Εἰς τὸ Βραχώρι Ἡπείρου «κυρὰ φωνάζει ἡ νύφη τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἀνδρός»¹³. Ἐν Ἡπείρῳ ἐν γένει αἱ νεώτεραι γυναῖκες προσφωνοῦν τὰς μεγαλυτέρας (πρεσβυτέρας) οὕτω : κυρὰ, Κυραγιάνναινα, Κυρακώσταινα κττ. Καὶ ἐν Θράκῃ τὰς ἡλικιωμένας γυναῖκας ἔλεγον κερά, κοκκώνα, ἄμνια, θείτσα, τὸν δὲ ἡλικιωμένον μάρμπα, νταῆ καὶ μάστρο¹⁴.

Ἀντιθέτως, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, καὶ μάλιστα τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὰς Κυκλάδας, ἔχομεν διαφόρους προσφωνήσεις, ἐκφραζούσας ἀνετωτέραν τὴν θέ-

1. ΚΛ, ἀρ. 405, σ. 16 (συλλ. λέξεων ὑπὸ Σ. Παπακυριακοῦ, Ἀμυγδαλιὰ Αἴνου, 1902).

2. ΚΛ, ἀρ. 933, σ. 16 (συλλ. λέξεων ὑπὸ Ἀποστ. Οἰκονομίδου, Μάδυτος, 1890).

3. ΚΛ, ἀρ. 1160 Α', ἐνθ' ἀν., σ. 149.

4. ΚΛ, ἀρ. 1908 Α', ἐνθ' ἀν., σ. 11 - 12.

5. ΚΛ, ἀρ. 1466, ἐνθ' ἀν., σ. 260.

6. ΚΛ, ἀρ. 1432, ἐνθ' ἀν., σ. 397.

7. ΚΛ, ἀρ. 2194, ἐνθ' ἀν., σ. 555 - 556.

8. ΚΛ, ἀρ. 1159 Β', σ. 109.

9. ΚΛ, ἀρ. 229, σ. 149 (Σ. Μανασσείδου, Βιβλίον ποικίλης γλωσσικῆς ὕλης, Χατζηγυρίον Κεσσάνης, 1880).

10. ΚΛ, ἀρ. 289, σ. 4 (Γ. Μακρῆ, Λεξιλόγιον, Βιθυνία, 1893;).

11. ΚΛ, ἀρ. 1153 Α', ἐνθ' ἀν., σ. 140. ΚΛ, ἀρ. 1098, σ. 198 (συλλ. Ἰ. Κακριδῆ, Κορινθία, 1924).

12. ΚΛ, ἀρ. 1479 Ζ', ἐνθ' ἀν., σ. 80.

13. ΚΛ, ἀρ. 1422, ἐνθ' ἀν., σ. 115 - 116.

14. Ἐ λ π ι ν. Σ τ α μ ο ὄ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἐνθ' ἀν., σ. 74.

σιν τῆς νύμφης ἔν τε τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Οὕτω π.χ. ἐν Νάξῳ ἡ ὑπανδρος γυνὴ ἀποκαλεῖ μὲν τὸν σύζυγον ὁ νοικοκυούρης μου καὶ ἐκεῖνος αὐτὴν ἡ νοικοκυουρά μου, ἀλλ' ἡ σύζυγος ἐπίσης διατηρεῖ τὸ βαπτιστικὸν αὐτῆς ὄνομα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, καὶ οὐχὶ τὸ προσηγορικόν. Μόνον ὅταν γίνῃ σύστασις ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ εἰς τρίτον πρόσωπον λέγεται ἡ νύφη μου, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὰς πόλεις. Ἐπειτα εἰς τὰς νήσους ἡ γυνὴ δὲν ἐκδίδεται εἰς γάμον κατὰ τὴν κυριολεξίαν, διότι δὲν ἐγκαθίσταται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ ἀνὴρ εἰσέρχεται εἰς τὰ σπίτια της, ὡς λέγουν. Οὕτως ἡ θέσις τοῦ γαμβροῦ εἶναι τρόπον τινὰ μειονεκτικὴ ἀπέναντι τῆς γυναικὸς του. «Πρὶν μισέψῃ γιὰ τὰ ξένα τὸ παλληκάρι, γράφει ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης, ἔβανε στεφάνι πρῶτα, εἶτε ἀρραβωνιαζόταν, καὶ μὲ χρόνια γύριζε στὸ νησι καὶ στεφάνωνε τὴ σαστική του (σιάζω - συμφωνῶ). Φεύγοντας ὅμως δὲν καταδεχότανε νὰ χτίσῃ σπίτι, νὰ βαλθῇ ὁ ἴδιος νὰ τὸ χτίσῃ μὲ τὰ χέρια του· ὁ ἀντρας τὸ ἔθελε ἔτοιμο νὰ τοῦ τὸ φέρῃ ἡ νιόνυφη. Ἔτσι κι ἄλλοιῶς τὰ νησιά ρήμαζαν ἀπὸ τὸν ἀντρικό τους πληθυσμὸ καὶ πληθαίνανε τὰ θηλυκὰ σὰν κουνέλια. Ἀποτέλεσμα πρῶτο κοινωνικόν. Οἱ ξενιτεμένοι παραδίνανε θεληματικὰ τὸ κληρονομικὸ μερίδιό τους στὴ μάνα, ἀφοῦ ἄλλη τύχη καλύτερη πηγαῖναν αὐτοὶ γυρεύοντας στὰ ξένα. Ἡ μάνα, καὶ νὰ γύριζε ὁ γιὸς ἢ ὁ ἀντρας, ἀναγνωρίζοταν ἄγραφα ταχτικὸς καὶ μόνος νοικοκύρης διαχειριστὴς καὶ μοιραστὴς τῆς ὅλης κατάστασης καὶ μάλιστα τῆς προίκας τῆς δικῆς της· ὅμως πρῶτο καὶ κύριο κομμάτι τῆς προίκας τῆς μητρικῆς ἦταν τὸ σπίτι, πού δὲ μοιραζότανε, παρὰ περνοῦσε ἀκέραιο, κατὰ τὸν ἄγραφο νόμο, ἀπὸ τὴ μάνα στὴν πρώτη θυγατέρα. Ἐρχόταν ὕστερα τὸ διαμαντικόν, προῖκα κι αὐτὸ τῆς μάνας, πού δὲν ἔπρεπε νὰ μοιραστῇ παρὰ, κατὰ τὴν παράδοση τὴν ἀριστοκρατικὴν, νὰ μείνῃ ἀμοίραστο καὶ νὰ περνᾷ ἀπὸ μιὰ σ' ἄλλη πρωτότοκη. Ὅσο γιὰ τὰ μικρότερα κορίτσια, πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἢ μέναν ἀνύπαντρα καὶ μαραινόταν ἢ πηγαῖνανε καλόγριες... Ἀποτέλεσμα ἠθικόν: ἀμολησιὰ τῶν κοριτσιῶν, ἤθη πολὺ ξανοιγμένα»¹. Ἐν Σκύρῳ παλαιότερον «ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ ἐπροικίζετο σχεδὸν μὲ ὅλην τὴν περιουσίαν εἰς τρόπον ὥστε διὰ τὰς λοιπὰς πολλάκις δὲν ἀπελείπετο τίποτε»². Ἐν Σκοπέλῳ «ὕπτηρχεν ἡ συνήθεια νὰ προικίζωνται ὅλαι αἱ θυγατέρες μὲ οἰκίαν»³. Εἰς τὴν Μῆλον τῶν Κυκλάδων αἱ θυγατέρες ἐκληρονόμουν τὴν μητρικὴν, οἱ δὲ υἱοὶ τὴν πατρικὴν περιουσίαν⁴. Τὸ αὐτὸ συνηθίζετο καὶ συνηθίζεται ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους τοῦ αὐτοῦ συμπλέγματος.

1. Γιάννης Βλαχογιάννης, ἔνθ' ἀν., σ. 11.

2. Λ. Χρυσανθοπούλου, Συλλογὴ τοπικῶν τῆς Ἑλλάδος συνθειῶν, Ἀθήνησι 1853, σ. 8.

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 8.

4. Γ. Μαριδάκης, Ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὴ διαδοχὴ εἰς τὴν νῆσον Μῆλον κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα... Ἀφιέρωμα εἰς Χ. Ν. Φραγκίстан, Θεσσαλονίκη 1967 (ἀνάτυπον).

Ἐκτὸς τούτων, ἀξιοπρόσεκτα εἶναι καὶ τὰ ἔθιμα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψιν ξένου εἰς τὴν οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ τραπέζῃ ἢ μὴ συμμετοχὴν τῆς γυναικὸς καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Οὕτως ἐν Σαμονίβα τοῦ Σουλίου καὶ εἰς τὰ ἄλλα χωρία τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιοχῆς, «ὅταν ἔρθῃ μουσαφίρης, ἡ γυναῖκα δὲν παρακάθεται στὸ τραπέζι. Ὑπηρετεῖ μόνον καὶ εἶναι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀνδρός»¹. Καὶ εἰς τὰ σχετικῶς προηγμένα Ζαγοροχώρια, «ἂν φιλοξενῆται ξένος, ἡ γυναῖκα σὲ πολλὰ σπίτια δὲν κάθεται στὸ τραπέζι, οὔτε αὐτὴ οὔτε τὰ θηλυκά. Οἱ γιοί, ὅταν εἶναι ἐνήλικες, κάθονται στὸ τραπέζι μὲ τὸν πατέρα. Ὅλους τοὺς σερβίρει ἡ μητέρα. Τὰ κοριτσια σπανίως παρουσιάζονται»². Ἐς σημειωθῆ ὁμως ὅτι «παλαιότερα στὸ Ζαγορίσιο σπίτι δὲν ἔμπαινε ξένος, γιατί ἡ γυναῖκα στὸ σπίτι ἦταν συνήθως μόνη μὲ τὸν ἄντρα στὴν ξενιτεία... Μόνον ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἄντρας μπορούσε νὰ φέρῃ τὸν ξένο στὸ σπίτι νὰ τὸν φιλοξενήσῃ»³. Καὶ ἐν Σφακίους τῆς Κρήτης «δὲν παρακάθεται ἡ γυναῖκα μετὰ τῶν ξένων εἰς τὸ τραπέζι, ἀλλὰ μόνον ὁ σύζυγος ἢ, ἂν ἡ οἰκοδέσποινα ποὺ φιλοξενεῖ εἶναι χήρα, εἶα ἀπὸ τὰ ἄρρενα παιδιὰ τῆς, ἐκείνη δὲ περιποιεῖται τοὺς ξένους»⁴. Ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ «στὰ χωριά, ὅταν πῆγαιναν ἐπισκέπται, ἀφοῦ κάθονταν στὸ μεντέρι, ἡ νοικοκυρὰ στέκουνταν στὴν ἄκρη τῆς πόρτας, ἄρχιζε ἀπὸ τὸν μεγαλύτερο καὶ ρωτοῦσε τὸν καθένα μὲ τὴν ἀράδα ὅπως ἦταν καθισμένοι: —Πῶς εἶσθε; —Εὐχαριστῶ, καλὰ! Ἄν ἦταν καὶ ἄλλες γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ, μητέρα, ἀδελφὴ ἢ κόρη, θὰ στέκουνταν στὴν ἄκρη τῆς πόρτας καὶ μὲ τὴν ἀράδα ὅλες ρωτοῦσαν, ἂν καὶ ἄκουσαν ποὺ ρώτησε ἡ προηγούμενη. Ὅταν κερνοῦσαν τὸν ἐπισκέπτη, ἡ νοικοκυρὰ, γιὰ νὰ τὸν τιμῆσῃ, σηκώνουνταν στὸ πόδι κ' ἔλεγε: —Μὲ τίς ὑγεῖες σας. —Νὰ 'σαι καλὰ»⁵. Ἐν Ἀγίᾳ Ἀννῇ Εὐβοίας παλαιότερον, «ὅταν ἦσαν μουσαφίραϊοι, ἡ γυναῖκα δὲν παρεκάθητο στὸ τραπέζι»⁶. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, «ὅταν εἶναι ξένος, κάθεται στὸ τραπέζι, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἐτοιμάσῃ»⁷. Ἀντιθέτως, ἐν Ἐρμιονίδι «ἡ γυναῖκα δὲν παραγκωνίζεται ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς ἐν τῇ τραπέζῃ. Καί, ὅταν εἶναι ξένος, ἡ γυναῖκα ἔχει τὴν θέσιν τῆς»⁸. Ἐν Κυθήροις «ἡ γυνὴ παρεκάθεται εἰς τὸ τραπέζι»⁹. Ἐν

1. ΚΑ, ἀρ. 2277 Α', ἐνθ' ἄν., σ. 186.

2. ΚΑ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 220.

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 216.

4. Αἰκατερ. Χρυσουλάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 384.

5. Ἐλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 75.

6. ΚΑ, ἀρ. 1479 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 37.

7. ΚΑ, ἀρ. 1475, ἐνθ' ἄν., σ. 95.

8. ΚΑ, ἀρ. 1898, ἐνθ' ἄν., σ. 8.

9. ΚΑ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

“Υδρα «στό τραπέζι κρατάγανε πάντα αύστηρή τάξι. Τίς καθημερινές τρώγανε σέ χαμηλό τραπεζάκι και καθόντουσαν σέ μικρά ξύλινα σκαμνάκια χωρίς άκουμπιστήρι τῆς πλάτης. Στίς έορτές στρώνανε μεγάλο και ψηλό τραπέζι και καθόντουσαν σέ καρέκλες. Ἄλλοιῶς στρώνανε τὸ τραπέζι στίς έορτές κι άλλοιῶς τίς καθημερινές. Ἄλλὰ πάντα ἄλλα μαχαιροπήρουνα, ἄλλα ποτήρια, ὅλα ἄλλοιώτικα. Ὁ καθένας εἶχε τῆ θέσι του ὠρισμένη στό τραπέζι. Κανονιζότανε τοῦ καθενοῦ ἡ θέσις μιὰ γιὰ πάντα, ἀνάλογα ἀπὸ τῆ θέσι τοῦ πατέρα και τῆς μητέρας κι ἀπὸ τῆ σειρὰ πού εἶχε ὁ καθένας μέσα στῆ φαμίλια. Δικό του πιάτο, δικό του ποτήρι, δικό του πηρούني, κουτάλι, μαχαίρι, δικό του σκαμνί εἶχε ὁ καθένας. Ὅλα αὐτὰ εἶχανε πάρει τὸ ὄνομάτου μέσα στῆ φαμίλια. ὙΑκουγεσ τὸ πηρούني τοῦ πατέρα, τὸ κουτάλι τῆς μητέρας, τὸ πηρουνάκι τοῦ παπποῦ, τὸ πιάτο τῆς γιαγιᾶς και ἄλλα πολλὰ τέτοια»¹. Ἐν Ἰθάκη «τῆ μάννα τῆ βάνανε στῆ θέσι τοῦ πατέρα, ἐπειδὴ ἐκεῖνος λείπει και δὲν τὸν ξέρουνε»². Και ἐν Λιβισίῳ Μάκρης Μ. ἙΑσίας «παρακαθέταν κ' ἡ γυναῖκα στό τραπέζι και σέ διασκεδάσεις, ὅπως τίς ἙΑποκριές»³.

Ὅπως βλέπομεν, ἐν ἙΑπειρῳ ἰδίᾳ ἡ γυναῖκα ἐξακολουθεῖ ἀκόμη σῆμερον νὰ μὴ παρακάθεται εἰς τὸ τραπέζι, «ὅταν φιλεύουν ξένο». Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦτο καθολικώτερον ἐν ἙΑλλάδι κατὰ παλαιότερους χρόνους, ὡς διηγεῖται και διὰ τὴν Κύπρον ἀκόμη ὁ κόμης Marcellus⁴.

Ἐν ἙΑπειρῳ ὡσαύτως «οἱ νύφες δὲν πλησίαζαν στῆ γωνιά (έστίαν) τὸ χειμῶνα, ὅταν κάθονταν τὰ πεθερικά τους δεξιᾶ και ἀριστερᾶ. Οἱ γάτες, ὡς μοῦ διηγοῦντο, εἶχαν δικαίωμα, οἱ νύφες ὄχι. Κάποτε πλησίαζαν μόνον τὰ χέρια. Διὸ και ἡ παροιμία : Τὸ κρύο περνáει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ κι ἀπὸ τὰ ποδάρια τῆς νύφης... Στὴν τάβλα πού στρώναν στῆ γωνιά νὰ φάνε κι ὅπως συνήθως ἔβαζαν πίττες μὲ τὸ τεψί ὀλόκληρο χωρισμένο σέ φιλιὰ (τεμάχια), τότε πλησίαζε και ἡ νύφη νὰ φάη στό μέσο στρώμα καθισμένη στα γόνατα μὲ τὰ πόδια πίσω. ὙΕτσι τὰ πόδια τῆς ἦταν πάντα κρύα»⁵.

Διὰ τὴν νύμφην κυκλοῦνται ἐν ἙΑπειρῳ και αἱ ἀκόλουθοι παροιμίαι, χαρακτηριστικαὶ τῆς ὑποδεεστέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ θέσεώς τῆς, τῆς καταπίεσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῆς και τῆς βασανισμένης ἐκ τῶν ποικίλων ἐργασιῶν και εὐθυνῶν ζωῆς τῆς : 1) Τὰ στραβὰ καρβέλια ἡ νύφ' τὰ κán'. 2) Ὅπως ἡῶρες, νύφ', ὄχι ὅπως ἡῶρες. 3) —Φάε, νύφ', ζουμί. —Καλά ἔν' και τὰ κοψίδια. ἙΑ τελευταία αὕτη

1. Ν. Γ. Χαλιορῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 154 - 155.

2. ΚΛ, ἀρ. 2194, ἐνθ' ἄν., σ. 64.

3. ΚΛ, ἀρ. 1480, ἐνθ' ἄν., σ. 89.

4. Π. Μ. Κοντογιάννη, ἐνθ' ἄν., σ. 133.

5. ΚΛ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 216 - 217.

παροιμία έχει την εξής προέλευσιν : ὡς γνωστόν, ἡ καλὴ ἀγωγή ἐπέβαλλεν, ὅπως τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ἡ νύμφη ἀφήνουν τὰ κοψίδια (τοῦ κρέατος) διὰ τοὺς μεγάλους, πλὴν πολλακίς ἔκαναν τὸν βλάκα, χάριν τοῦ ἰδίου των συμφέροντος¹.

Ἐντύπωσιν ἐξαιρετικὴν προκαλεῖ καὶ ἡ συνήθεια ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν μέρει ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Ἡπείρῳ «νὰ πααῖνη ἡ γυναῖκα μὲ τὰ πόδια κι ὁ ἄντρας καβάλλα. «Εἶδα στὸ Καπέτσοβο προχθές, μοῦ ἔλεγε μίαν ἡμέραν τοῦ παρελθόντος θέρους ὁ κ. Παπάζογλους, γραμματεὺς τῆς κοινότητος Τσεπελόβου (1963), μιὰ μητέρα νὰ πααῖνη μὲ τὰ πόδια καὶ τὸ γιό της εἰκοσιπεντάρη καβάλλα»². Καὶ ἐγὼ τοῦ εἶπον ὅτι τὸ αὐτὸ ἐπανειλημμένως εἶδον εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια καὶ ὅπου ἄλλοῦ τῆς Ἡπείρου μετέβην πρὸς ἀποθησαύρισιν λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἀντιθέτως, εἰς τὰς νήσους καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Λιβισίῳ Μάκρης Μ. Ἀσίας, «ἡ γυναῖκα πῆγαινε καβάλλα κι ὁ ἄντρας πεζῆ κι ἀπὸ παλιά καὶ τώρα»³.

Σημαντικὰ διὰ τὸ θέμα μας εἶναι καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀκλήρη καὶ τὴν ἐρχομένην εἰς δεῦτερον γάμον χήραν, τὸ τῆς σύγκριαις ἐν Μάνη καὶ τὸ πολλαχοῦ ἀπανωπροίκι ἢ παλληκαριάτικον. Ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν θὰ κάμω λόγον ἐνταῦθα, περιοριζόμενος μόνον νὰ παραπέμψω εἰς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτῶν μελέτας τοῦ Δ. Ἀ. Πετροπούλου⁴ καὶ τοῦ Π. Ἰ. Ζέπου⁵.

Ἐκ πάντων τῶν ἐθίμων τούτων σαφῶς καταφαίνεται ἡ προτίμησις τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν μειονεκτικὴ θέσις τῆς γυναικός. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο φαινόμενον ἔχει ἀκόμη ἀπὸ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἰσχυρὰς ρίζας ἐκεῖ ὅπου ὁ βίος τοῦ λαοῦ διετήρησε περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ συντηρητικότητά του, ὡς δὲ διαπιστοῦται ἐκ τῶν ὡς ἄνω παρατεθέντων παραδειγμάτων ἐκ διαφόρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιοχῶν, ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς ἔχει τὰ πρωτεῖα τῆς συντηρητικότητος καὶ καθυστερήσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νησιωτικὴν, ἐνθα ἀείποτε ἐπνευσεν ἄνεμος ἡμερωτέρων ἐθῶν, εὐρυτέρων ἀντιλήψεων, μεγαλυτέρας ἐλευθερίας καὶ χειραφετήσεως τῆς γυναικός.

Εἰς παλαιότερους χρόνους, καὶ δὴ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, αἱ γυναῖκες τῆς Ἑλλάδος εἶς τε τὰ χωρία καὶ τὰς πόλεις, ὅπως καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἐντὸς τοῦ οἴκου ἀκόμη δὲν συνεχρωτίζοντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Τὰς ἡμέρας τὰς διήρχοντο

1. ΚΛ, ἀρ. 2740, ἐνθ' ἄν., σ. 14,17.

2. ΚΛ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 221.

3. ΚΛ, ἀρ. 1480, ἐνθ' ἄν., σ. 90.

4. Δ. Ἀ. Πετροπούλου, Ἡ ἀκλήρη εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, Ἐπετηρ. Λαογραφ. Ἀρχείου, τόμ. Ζ' (1952), ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 28 - 44.

5. Π. Ἰ. Ζέπου, «Παλληκαριάτικον» ἢ «ἀγριλίκιον», Πελοποννησιακά, τόμ. Ε', 1962, σ. 322 - 347.

εις ἴδια δωμάτια μόναι¹. Εἰς τὰς δύο ἀντιμετώπους πλευρὰς τῆς κυρίας αἰθούσης, ἢ ὅποια κατεῖχεν εὐρύτατον χώρον τῆς οἰκίας, ἔκειντο τὰ ἰδιαίτερα δωμάτια τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν μίαν καὶ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἄλλην. Μόνον δὲ κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐορτὰς καὶ κατὰ τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ πατρὸς — ὁ πατὴρ κυρίως ἐώρταζε τὴν ὀνομαστικὴν του — συνεκεντροῦντο [εἰς τὰς πόλεις] ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν καὶ συνεώρταζον καὶ συνευθύμουν². Ἀντιθέτως, εἰς τὰ χωρία αὐταὶ παρηκολούθουν τὰ τῆς ἐορτῆς τοῦ πατρὸς εὐρισκόμεναι ὄπισθεν τῶν καφασίων τῶν οἰκιῶν. Τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἐν τῇ οἰκίᾳ διήρχοντο εἰς τὰ προωρισμένα δι' αὐτὰς δωμάτια κλεισταὶ καὶ ἀθέατοι εἰς τοὺς ἄνδρας. Ἐκεῖ ἐπεδίδοντο εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα. Ἐκεῖ ἔρραπτον, ἐκέντων, ἐκλωθον καὶ ὕφαινον, ὡς καὶ κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους. Ἀπαραιτήτως εἶχον πλησίον των καὶ τὸν ἀργαλειόν, μὲ τὸν ὅποιον εἰργάζοντο, ἐνῶ συγχρόνως ἐτραγούδουν πολλαίς³. Καὶ ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν δωματίων τούτων, ὅταν ἦσαν πρὸς τὸν δρόμον, ἔβλεπαν τοὺς περαστικούς. Ἡ θεὰ δὲ αὕτη ἦτο μία ἀπὸ τὰς συνήθεις ψυχαγωγίας των. Τὰ παράθυρα ὅμως εἶχαν δικτυωτὰ καφάσια, ὥστε αἱ γυναῖκες παρετήρουν μὲν τοὺς περαστικούς, δὲν παρετηροῦντο ὅμως ὑπ' αὐτῶν⁴. Ἴδιον καλῆς ἀνατροφῆς ἐθεωρεῖτο νὰ μὴ ἐκτίθενται αἱ γυναῖκες εἰς τὰ βλέμματα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν οἰκειῶν ἀκόμη, ἐκτὸς ἂν ἦσαν ἡλικιωμένοι πλέον. Αἱ κόραι μάλιστα σπανίως παρουσιάζοντο καὶ ἀκόμη σπανιώτερον ἐξήρχοντο⁵.

Κύριος λόγος τοῦ περιορισμοῦ τῶν γυναικῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἔχοντες καὶ οὗτοι τὰς γυναῖκας των περιωρισμένας ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, δὲν ἠνείχοντο νὰ βλέπουν νὰ περιφέρωνται εἰς τοὺς δρόμους αἱ χριστιαναί, ἀκάλυπτοι μάλιστα καὶ ἀδιάφοροι πρὸς τὰ βλέμματα τῶν ἀνδρῶν. Καὶ τὰς ἐνοχλοῦσαν οὐ μόνον μὲ ἄσεμνα βλέμματα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγους ἀπρεπεῖς καὶ ἄλλα τολμηρότερα πειράγματα⁶.

Ἡ ἀπομόνωσις αὕτη εἶχεν, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Καὶ πρῶτον αἱ γυναῖκες ὑπεβιβάζοντο οὕτως εἰς πρόσωπα ὑπηρετικά. Ἡ ἀπουσία τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν κίνησιν, ἰδίᾳ εἰς τὰ χωρία, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτε συνέβαινε νὰ παρουσιάζωνται ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς οἰκειοτάτους των, νὰ καταλαμβάνωνται ἀπὸ τόσην συστολήν, «ὥστε καμμία εὐχαρίστησις δὲν προήρχετο οὔτε εἰς αὐτὰς οὔτε εἰς τοὺς ἄνδρας⁷».

1. Π. Μ. Κοντογιάννη, ἐνθ' ἄν., σ. 132.

2. Ἐνθ' ἄν., σ. 132.

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 132.

4. Ἐνθ' ἄν., σ. 132 - 133.

5. Ἐνθ' ἄν., σ. 133.

6. Ἐνθ' ἄν., σ. 133 - 134.

7. Ἐνθ' ἄν., σ. 134.

Κατάλοιπα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας εἶναι τὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἰσχύοντα ἔθιμα τοῦ περιορισμοῦ τῆς νεαρᾶς γυναικὸς καὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῆς ὡς ὑπηρετικοῦ σχεδὸν προσώπου ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, τῆς συστολῆς καὶ δουλείας τῆς νεονύμφου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ, τῆς ὑποτιμήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν πενθερικῶν τῆς καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ σεβασμοῦ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα, τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους του.

“Ὅτι ἡ ὑποτίμησις καὶ μειονεκτικὴ τῆς γυναικὸς θέσις ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ δὲν ἀπαντᾷ μόνον κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἀλλ’ ἀσφαλῶς καὶ εἰς παλαιότερους χρόνους, δὲν δύναται, νομίζω, ν’ ἀμφισβητηθῇ. Ὡς εἶδομεν, ἡ γέννησις θήλεος καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν ἦτο εὐχάριστον γεγονός, παιδιὰ δὲ τότε, ὡς καὶ σήμερον πολλαχοῦ, ἐλέγοντο μόνον τὰ ἄρρενα¹. Ὁ δὲ περιορισμὸς τῶν γυναικῶν ἐν τῷ οἴκῳ, ἡ θαλάμεισις, ἦτο καὶ τότε συνήθης, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ὡς εἶναι γνωστὸν, ὁ Φωκυλίδης ἔλεγε : «Παρθενικὴν δὲ φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι μηδέ μιν ἄχρι γάμων πρὸ δόμων ὀφθῆναι ἐάσης»².

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀντιλήψεων περὶ περιορισμοῦ τῶν γυναικῶν ἦτο ὁ χωρισμὸς τῶν φύλων εἰς περιστάσεις, καθ’ ἃς συνέπιπτε νὰ συγκεντρωθοῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἀπρεπὲς π.χ. ἐθεωρεῖτο παρὰ Βυζαντινοῖς ὕπανδρος γυνὴ νὰ παρευρίσκηται εἰς συμπόσιον ἀνδρῶν, ἔτι δ’ ἀπρεπέστερον οἱ γονεῖς νὰ καθίζουν τὰς θυγατέρας των εἰς τράπεζαν διασκεδαζόντων. Ἐπίσης ἡ παρθένος σπανίως ἔπρεπε νὰ ἐξέρχεται τοῦ οἴκου, νὰ ἐκθυρίζη, ὡς ἔλεγον. Αἱ γυναῖκες ἐξήρχοντο ἐλευθέρως μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ὡς ἐν καιρῷ σεισμοῦ, ἐφόδου πολεμίων, ἀλώσεως πόλεων κλπ.³ Τὸ αὐτὸ ἔθος ἐπεκράτει καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς π.χ. συνέβη κατὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἤτταν τῶν Ἀθηναίων μόλις ἔφθασεν ἡ εἶδησις εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ ρήτωρ Λυκοῦργος λέγει ὅτι ἐξῆλθον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν ἐρωτῶσαι ἂν ἔζων ὁ σύζυγος, ὁ πατὴρ κττ.⁴

Ὡσαύτως, κατ’ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔθος, τῆς γυναικὸς κύριον γνώρισμα ἐθεωρεῖτο τὸ σιωπᾶν ὁ Αἴας ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι τοῦ Σοφοκλέους λέγει πρὸς τὴν

1. Φ. Ἰ. Κοουκούλέ, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν βάπτισιν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. ΙΔ’, 1938, σ. 90 - 91. Τοῦ Αὐτοῦ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β’, μέρ. ΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 164 - 165.

2. Παλατινὴ Ἀνθολογία, 474.

3. Φ. Ἰ. Κοουκούλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς..., ἐνθ’ ἂν., σ. 173.

4. Χ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Α’, ἐν Ὁδησῶ 1875, σ. 163, ἐνθα αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Τέκμησσαν (στίχ. 293): «γύναι, γυναιξί κόσμον ἢ σιγή φέρει»¹. Ἡ παρρησία, κυριώτατον γνώρισμα τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, ἔλειπε καὶ ἀπὸ τὰς γυναῖκας τῶν ἠρωϊκῶν χρόνων, διότι ὁ Τηλέμαχος λέγει πρὸς τὴν μητέρα :

ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σαντῆς ἔργα κόμιζε,
 ἰστὸν τ' ἠλικάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
 ἔργον ἐποίχεσθαι τόξον δ' ἄνδρεςσι μελήσει².

Σημειωτέον δ' ὅτι παρὰ ταῦτα τόσον ὁ Ὅμηρος, ὅσον καὶ οἱ κατόπιν τραγικοί ποιηταὶ τῆς ἀρχαιότητος παροισιάζουν τὰς γυναῖκας τῆς ἐποχῆς των νὰ ἔχουν μίαν ἀνεξαρτησίαν, συνδυαζομένην μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι εἰς τὴν δημοκρατικὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν αἱ γυναῖκες ἦσαν μᾶλλον περιορισμέναι³, ἐνῶ εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν πολιτείαν τῆς Σπάρτης ἦσαν περισσότερο ἐλεύθεραι, διότι ἡ θῆλεια νεολαία μετεῖχε καὶ τῶν γυμνασίων τῆς ἄρρενος. Εἰς τὰ γυμναστήρια, ἐνθα ἠσχοῦντο αἱ νεάνιδες, ἐγνωρίζοντο μὲ τοὺς νέους, τοὺς ὁποίους κατόπιν ἐλάμβανον ὡς συζύγους. Ἐνῶ ὅμως ὑπῆρχεν ἐλευθερία εἰς τὰς παρθένους, ὅπως ἀνατρέφονται οὕτω μετὰ τῶν νέων, ἀντιθέτως διὰ τὰς ἐγγάμους ἴσχυον περιορισμοὶ κατὰ τὰς ἐξόδους των ἐκ τοῦ οἴκου, διότι ὑπεχρεοῦντο μάλιστα κατ' αὐτὰς νὰ καλύπτουν τὸ πρόσωπον. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, κατὰ τὸν Χάριλλον, βασιλέα τῆς Σπάρτης, ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης, ἵνα αἱ μὲν κόραι εὔρουν συζύγους, αἱ δ' ἐγγαμοὶ τοὺς διατηρήσουν⁴.

Εἰς τὴν βασιλευομένην ἀρχαίαν Μακεδονίαν αἱ γυναῖκες εἶχον σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν, ἀπὸ τὰ μακεδονικὰ δὲ ἔθιμα ἐπηρέασθη ἡ θέσις τῆς γυναικὸς καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Οἱ στωικοὶ ἔτειναν εἰς τὴν γυναικείαν χειραφέτησιν. Ἡ ἐκπαίδευσις διὰ τὰς γυναῖκας ἦτο δικαίωμα, εὐρίσκομεν δὲ μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῶν φιλοσόφων καὶ πλείστας μαθητριάς, ὅπως καὶ σπουδαίας ζωγράφους καὶ ποιητριάς. Ἀλλ' αὐτὰ δὲν ἦσαν κανόν, ἦσαν ἐξαιρέσεις.

Ὡς πρὸς τὸν γάμον καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸν λόγον εἶχον οἱ γονεῖς. Ἡ βυζαντινὴ ἡδύνατο νὰ ὑπανδρευθῆ, ὅτε συνε-

1. Πρβλ. καὶ Π α ὕ λ ο ν, Πρὸς Κορινθίους Α', 14, 34.

2. Ὀδυσσ. φ. 350 - 352.

3. Μόνον ἡ ἐκτέλεσις θρησκευτικοῦ καθήκοντος ἀπετέλει περίπτωσιν ἀνεκτὴν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς διὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς γυναικὸς ἐκ τῆς οἰκίας. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων μετεῖχον νεάνιδες κανηφόροι καὶ φέρουσαι ὕδριας. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἀναγκαίας πληρώσεως βιοτικῶν ἀναγκῶν ἐξήρχοντο τοῦ οἴκου.

4. Π λ ο υ τ ἄ ρ χ ο υ, Ἠθικά Λακων. ἀποφθέγματα, Χάριλλος 2.

πλήρωνε τὸ 12ον ἢ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς, ἴσχυε δὲ δι' αὐτὴν ὅ,τι λέγει ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἀνδομάχῃ (στ. 987) :

*νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
μέριμναν ἔξει κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.*

Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ «ἡ σύζυγος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλὰ δούλη ἐστὶ τοῦ ἀνδρός»¹. Ὅπως δὲ συμβαίνει σήμερον εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὁ σύζυγος ἀπεκαλεῖτο ὑπ' αὐτῆς *αὐθέντης* ².

Πρὸς τούτοις ἐν τῷ συνόλω των καὶ παλαιότερον καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ γυναῖκες ἰδίᾳ τῆς ὑπαίθρου ἐστεροῦντο γραμματικῶν γνώσεων. Ἐπίσης σπανιώτατα ἐξενιτεύοντο ἐκ τῶν χωρίων εἰς τὰς πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐξαιρέσει νησιωτισσῶν, αἱ ὁποῖαι μετέβαινον εἰς τὰς πόλεις ὡς ὑπηρέτριαι. Καὶ αὐτὰ συνέτεινον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνικῆς τῆς γυναικὸς καταστάσεως. Καθ' ὅσον ὅμως προώδευε καὶ προοδεύει ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἡθῶν καὶ ὁ ἄλλος ἐξευγενισμός, περιωρίζετο καὶ παρεμερίζετο ὁ περιορισμός καὶ ἡ μείωσις τῆς γυναικὸς ³.

Τὴν μεταβολὴν ἐπέφερον ἡ ἀλλαγὴ τῶν οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων διαβιώσεως, ἡ ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας, τῆς παιδείας, καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τρόπου ζωῆς, ὁ ὁποῖος ὡς ἀκατάσχετος χεῖμαρρος κατεπλημμύρισε καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ἧς κυρίως ἀπηλευθερώθημεν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀφ' ἧς ἐπυκνώθη ἡ ἐπικοινωνία μας μὲ τὸν ἔξω κόσμον ἰδίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς.

Ἀθῆναι, Μάϊος 1965.

RÉSUMÉ

La situation sociale de la femme grecque d'après quelques coutumes populaires

par Dem. B. Economidis

L' étude comporte deux chapitres. Dans le premier l'auteur cite et examine des coutumes actuelles et des conceptions provenant de différentes régions du monde grec et se rapportant à la préférence des enfants

1. Ἰω. Χρυσόστομος, Migne P. G., τόμ. 61, στ. 152.

2. Φ. Ἰ. Κοουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 192.

3. Εἰς τὰς πόλεις μάλιστα ἐδημιουργήθησαν σωματειακαὶ ὀργανώσεις χειραφετήσεως τῆς γυναικὸς. Βλ. π.χ. Δ. Ἀ. Γληνοῦ, Γυναικεῖος ἀνθρωπισμός, Ἀθῆναι 1921.

mâles, aux coutumes relatives à la naissance d'un enfant, à la qualification de la fille comme «élément faible» de la famille, aux rites magiques auxquels on recourt pour éviter les naissances successives de filles, aux proverbes et phrases proverbiales concernant l'existence d'une ou de plusieurs filles dans une famille. Ensuite l'auteur remonte à l'époque byzantine et donne un bref aperçu des coutumes analogues de cette époque ; il accepte l'influence de concepts grecs anciens et juifs sur les coutumes byzantines. Suit un examen de coutumes et de conceptions identiques des Grecs anciens, des Turcs et d'autres peuples européens et primitifs concernant la naissance d'une fille. D'après ces coutumes on peut tirer des conclusions quant à la situation de la femme tant à l'époque actuelle qu'aux temps plus anciens.

Dans le second chapitre l'auteur examine les coutumes du peuple grec relatives au mariage de la jeune fille et à sa situation en tant que femme mariée dans la maison conjugale et dans la société. Il parle longuement de l'internement de la femme grecque, surtout pendant les années qui ont précédé la 2ème guerre mondiale, des régions de la Grèce où cet internement a été plus strict ou, au contraire, moins rigoureux et mentionne les causes de ce phénomène. Les renseignements à propos des occupations auxquelles s'adonna pendant des siècles et continue à s'adonner, dans les campagnes, la femme grecque, sont très intéressants.

La situation sociale de la femme dans la maison, dit l'auteur, se manifeste, entre autres, dans le passage sous silence de son nom et dans la façon dont elle est appelée par les membres de la famille de son époux. Il est souligné que les appellations de la femme mariée chez les insulaires démontrent une situation plus aisée et plus libre de celle-ci par comparaison à la «servitude» de la femme de la Grèce continentale. Les coutumes mentionnées, surtout les coutumes de l'Épire, sont caractéristiques de ce fait : ce qu'on observe pendant la visite d'un étranger à la maison, la participation ou non de la femme à la table pendant les repas et, en général, sa vie dans la maison de son mari.

Avant de terminer le second chapitre l'auteur remonte de nouveau à l'époque de la domination turque, à Byzance et à la Grèce antique. En parlant de la «θαλάμεισις» des anciens et de l'internement des femmes chez les Byzantins et les Grecs de l'époque post-byzantine, il trouve dans ces coutumes les racines de coutumes observées aujourd'hui.

Aux derniers temps la claustration a été abandonnée, tout comme la dépréciation de la femme grecque. Ce changement est dû au changement des conditions économiques et techniques de la vie, au développement des communications et de l'instruction et à l'introduction de la civilisation et de la façon de vivre occidentales en Grèce, en particulier après la révolution grecque (1821) et depuis que les relations avec l'étranger sont devenues plus intenses.

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

εἰς τὰς σελ. 79 καὶ 95 τοῦ 9/10 τόμου τῆς Ἐπετ.
τοῦ Λαογρ. Ἄρχ., (1955 / 57) ἐν Ἀθήναις 1958.

Εἰς τὰς δημῶδεις ἑλληνικὰς παραδόσεις περὶ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς προσ-
θέτω καὶ τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὰ ἐξῆς δημοσιεύματα καὶ λαογραφικὰ χειρό-
γραφα : 1) Ἀ λ ε ξ. Κ. Χ α τ ζ η γ ά κ η, Παραδόσεις τ' Ἀσπροποτάμου, Τρί-
καλα 1948, σ. 116 - 127. 2) Τοῦ Αὐτοῦ, Ἐκκλησίαις Κρήτης. Παραδόσεις,
Ρέθυμνο 1954, σ. 103 - 108, 132, 177 - 178. 3) Ἴ ω. Β ο γ ι α τ ζ ῖ δ ο υ, Γλώσ-
σα καὶ λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου. Α', ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 212. 4) Γ. Ἀ. Μ έ-
γ α, Ἡ Ἀγία Παρασκευὴ (παράδοσις ἀπὸ τὸ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας), Λαογρα-
φία, τόμ. ΙΖ', ἐν Ἀθήναις 1957 - 1958, σ. 616 - 617. 5) Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Μ ε-
τ α λ λ ι ν ο ῦ, Θρύλος περὶ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τῶν Βασιλικῶν Χαλκιδικῆς,
Χρον. Χαλκιδικῆς, τεύχ. 2, 1961, σ. 228 - 229. 6) ΚΛ (Κέντρον Λαογραφίας τῆς
'Ακαδημίας Ἀθηνῶν), ἀρ. 2277 Α', σ. 140 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Σουλιω-
τοχώρια, 1958). 7) ΚΛ, ἀρ. 2303, σ. 6 - 7, 168, (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Νάξος
[Φιλότι] 1959). 8) ΚΛ, ἀρ. 2392, σ. 26 - 73 (τοῦ Αὐτοῦ, Θράκη [Ἀβδηρα]
1961). 9) ΚΛ, ἀρ. 2250, σ. 21 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Παξοί, 1957). 10) ΚΛ, ἀρ.
2340, σ. 183 - 185 (Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφ. ἀποστολὴ εἰς Κέα, 1960). 11)
Χ. Γ. Κ α τ σ α λ ῖ δ ο υ, Ἡ Δωδώνη, τόμ. Α' (1931 - 1932), Ἀλεξάνδρεια
Αἰγύπτου 1931, σ. 194 - 195. 12) ΚΛ, ἀρ. 2301, σ. 163 (συλλ. Δ. Λουκά-
του, Σμόκοβον Καρδίτσης 1959).

Εἰς δὲ τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἀγίαν,
ἃς προστεθοῦν καὶ τὰ γινόμενα κατὰ τὴν 26ην Ἰουλίου εἰς τὸ Π λ α τ α ν ό ρ ρ ε υ-
μ α (πρώην Ὀρτάκι, χωρίον κείμενον εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Πιερίων), εἰς τὸ πλη-
σίον Μ ο σ χ ο χ ώ ρ ι ο ν, ἐν Κ υ θ ή ρ ο ι ς, ἐν Ζ α β έ ρ δ α καὶ ἐν Ἀ γ ῖ α Κ υ-